

GHEORGHE CLIVETI*

**„REÎNNOIREA” DIN 1892 A TRATATELOR ROMÂNIEI CU
PUTERILE TRIPLEI ALIANȚE – ÎN TERMENI DE *REALPOLITIK* ȘI
ÎN COD DE ONOARE AL OAMENILOR DE STAT**

De fiecare dată, când au făcut obiect de „reînnoiri” sau de „prelungiri”¹, tratatele României cu puterile Triplei Alianțe au rămas, în forma lor textuală ori în dispozitivul lor clauzal, cam aceleași. S-ar și putea admite, prin considerarea doar a „neschimbărilor lor rezultat”, că acele „reînnoiri” sau „prelungiri” n-au prea avut istorie. Au avut însă așa ceva împrejurările, actele și acțiunile care, de la mai mică ori de la mai mare depărtare de ele, le-au constrâns să nu excedă simplelor înregistrări „protocolare”, cu singure „noutăți” ținând, pe măsura trecerii timpului, de numele împuterniciților „statelor implicate”. Și tratatul de alianță germano-austro-ungară din 7 octombrie 1879 a cam rămas, în forma sa textuală, același, însă, la fiecare „prelungire” a termenului său de valabilitate, „cele două înalte părți contractante” au dat curs unor declarații sau protocoale ce i-au tot întărit ori nuanțat „dispozitivul clauzal”². Cât despre tratatul din 20 mai 1882, al Triplicei, ar fi de amintit și aici că întâia „prelungire a duratei lui, până la 30 mai 1892”, s-a făcut, în 20 februarie 1887, „printr-un altul, adițional”³; cu ocazia respectivei „prelungiri”, au mai fost subscrise, pentru întărirea și completarea „clauzelor primordiale de alianță”, încă două *tratate secrete*, unul austro-ungaro-italian⁴ și altul germano-italian⁵, precum și un *protocol final* între „toate cele trei părți defensiv aliate”⁶;

* Profesor, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași; cercetător științific, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române – Filiala Iași.

¹ În sens diplomatic, după norme și principii de drept internațional, „reînnoirile” și „prelungirile” de tratate nu apar ca sinonime. Este ceea ce s-a verificat și în privința tratatelor României cu puterile Triplei Alianțe.

² După ce a fost dat publicității, în februarie 1888 (v. *supra*), tratatul Dublei Alianțe a mai suportat „o prelungire”, datată 1 iunie 1902; *Les traités politiques secrets de l’Autriche-Hongrie, 1879–1914*, publ. par Alfred Francis Pribram, tom I, *Le secret de la Triple-Alliance*, Paris, 1923, p. 124–126 (*Protocole entre l’Autriche-Hongrie et l’Empire Allemand, relatif à la prolongation de la durée du traité du 7 octobre 1879 et du protocole du 22 mars 1883*, Berlin, 1 iunie 1902). Tratatul Dublei Alianțe a mai cunoscut „o prelungire”, cea dintâi, în 22 martie 1883; v. *ibidem*, p. 38 și urm. (*Protokoll*, Viena, 22 martie 1883), 40 (același doc., în franceză).

³ *Ibidem*, p. 59 și urm. (*Deuxième traité de la Triple Alliance*, Berlin, 20 februarie 1887); în preambulul tratatului se menționa că suveranii și guvernele celor trei puteri aliate „au hotărât să prelungească durata <tratatului din 20 mai 1882> prin intermediul unui tratat adițional”; noul tratat al Triplicei apare considerat ca „adițional” și în al II-lea său articol.

⁴ *Ibidem*, p. 60–62 (*Traité séparé entre l’Autriche-Hongrie et l’Italie*, Berlin, 20 februarie 1887).

⁵ *Ibidem*, p. 62–65 (*Traité séparé entre l’Empire Allemand et l’Italie*, Berlin, 20 februarie 1887).

⁶ *Protocolul final* amintea de „tratatul adițional” și preciza că „tratatele separate”, austro-ungaro-italian și, respectiv, germano-italian, din 20 februarie 1887, „nu răspundeau mai puțin spiritului general al acordului <de bază> din 1882”; *ibidem*, p. 65.

în 6 mai 1891, cu aproape un an înainte de expirarea întâii lui „prelungiri”, *tratatului de bază* al Triplicei, de la 20 mai 1882, i-au fost asimilate textual și clauzele puțin revizuite ale celor două *tratate secrete*, din 20 februarie 1887, pentru încă șase ani⁷, iar un nou protocol angaja mutual „cele trei părți aliate” asupra „aspectelor economice ținând de finanțe, vămi și căi ferate, *en sus du traitement de la nation la plus favorisée*”, ca și pentru considerarea „accesiunii măcar de principiu” a Marii Britanii la „stipulațiile” pe mai departe egal convenite de Germania, Austro-Ungaria și Italia, „privind Orientul, propriu-zis, *à savoir* teritoriile Imperiului Otoman”, de nu, „de dorit”, și „teritoriile nord-africane țărmuritoare Mediteranei Centrale și Occidentale, *le Maroc compris*”⁸; peste nu șase, ci mai bine de unsprezece ani, în 28 iunie 1902, tratatul Triplicei, cu „adițiunile” și „întregirile lui clauzale”, din 20 februarie 1887 și, respectiv, 6 mai 1891, a fost „reînnoit”⁹, la fel și protocolul relativ la „teritoriile otomane și nord-africane, *le Maroc compris*”¹⁰, „suplimentar”, în 30 iunie 1902, Austro-Ungaria „a declarat formal” că „nu va contracara”, sub fie și „circumstanțe fortuite”, interesul „special”, chiar și acțiunea Italiei asupra Tripolitaniei și Cirenaicei¹¹, gestul „celor de la *Ballplatz*” fiind, tot declarativ, „receptat” de *Consulta*¹². Triplicea a fost „menținută” de puterile ei, în 5 decembrie 1912, „cu mai toate clauzele ce i s-au adăugat”, la 1887, 1891 și 1902, sub forma procedurală a „reînnoirilor”¹³; concomitent, a fost „menținut” și protocolul privind „teritoriile Imperiului Otoman și cele nord-africane”, act căruia unul nou îi atașa „conveniri” mai ales austro-ungaro-italiene, de la 1900 și 1909, asupra Albaniei și Novi-Bazarului¹⁴.

Tratatele Dublei și Triplei Alianțe, „prelungite” ori trecute prin „reînnoiri”, s-au relevat, din perspectivă strategică, înaintea celor „cu România”. Au avut mai mare importanță, pentru ființarea „sistemului defensiv”, numit și „central-european”, precizate dar nu și identic sau ritmic înfăptuitele „reînnoiri” ori „prelungiri” ale tratatelor din 7 octombrie 1879 și 20 mai 1882, cu „adăogiri clauzale”, mai sus-invocate, ale celui cunoscut ca al Triplei Alianțe. Nu s-a impus însă până spre 1914 și respectul unei ordini cronologice a „reînnoirilor” de tratate care să fi respectat importanța strategică a fiecăruia dintre ele. Ordinea de la 1887–1888 sau de la 1891–1892, întâi „reînnoirea marii alianțe” germano-austro-ungaro-italiene și apoi a tratatelor considerate frecvent, cu insistență chiar dinspre Berlin și Viena, după ultimii ani menționați, ca „de aderare” a României la Triplice¹⁵, nu a fost respectată și pe timpul anului 1902. Nu din pură

⁷ *Ibidem*, p. 88–93 (*Troisième traité de la Triple Alliance*, Berlin, 6 mai 1891).

⁸ *Ibidem*, p. 93 și urm. (*Protocole*, Berlin, 6 mai 1891).

⁹ *Ibidem*, p. 127–131 (*Quatrième traité de la Triple Alliance*, Berlin, 28 iunie 1902).

¹⁰ *Ibidem*, p. 131 (*Protocole*, Berlin, 28 iunie 1891).

¹¹ *Ibidem*, p. 132 (*Déclaration austro-hongroise au gouvernement italien, relative à la Tripolitanie*, Roma, 30 iunie 1902).

¹² *Ibidem*, p. 132 și urm. (*Note du gouvernement italien au gouvernement austro-hongrois*, Roma, 30 iunie 1902).

¹³ *Ibidem*, p. 138–142 (*Cinquième traité de la Triple Alliance*, Viena, 5 decembrie 1912).

¹⁴ *Ibidem*, p. 142 și urm. (*Premier protocole*, Viena, 5 decembrie 1912), 143 și urm. (*Deuxième protocole*, Viena, 5 decembrie 1912).

¹⁵ „Prelungirea” tratatelor austro-ungaro-român și austro-ungaro-germano-român, ambele din 30 octombrie 1883, s-a făcut, în mod tacit, spre finele anului 1887 și la începutul celui următor; v. *Die Grosse Politik der europäischen Kabinette. Sammlung der diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes*, hrsg. Johannes Lepsius, Albrecht Mendelssohn Bartholdy und Friedrich Thimme, vol. VII, Berlin, 1923, p. 151 și urm. (nota ed.). În anul 1892, au fost „reînnoite” tratatele din 30 octombrie 1883, atât cel austro-ungaro-român, cât și cel austro-ungaro-germano-român; v. *Les traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie*, tom I, p. 95–97 (*Second traité d'alliance entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie*, Sinaia, 13/25 iulie 1892), 97 și urm. (*Traité entre l'Autriche-Hongrie, l'Empire Allemand et la Roumanie*, București, 11/23 noiembrie 1892). Tot

întâmplare, desigur, la 1902 „reînnoirea tratatului Austro-Ungariei cu România”, doar „prelungit” în 1896¹⁶, s-a făcut înaintea celei a Triplei Alianțe¹⁷. Peste ceva timp, în foarte tensionații ani 1912–1913, s-a înregistrat din nou, dar și pentru ultima oară, prioritatea „reînnoirii” Triplei față de cea a „tratatelor cu România”¹⁸. Indiferent, însă, dacă au avut sau nu întâietate cronologică, „reînnoirile” sau „prelungirile” tratatelor Dublei și Triplei Alianțe s-au repercutat serios asupra celor ale „tratatelor cu România”; s-ar putea înțelege că s-au repercutat chiar și în sensul menținerii până spre 1914 a formei și a conținutului tratatelor din 30 octombrie 1883, 9 și 15 mai 1888 ce au marcat, cum am constatat, „aderarea” României la „un mare sistem defensiv de state”. Rațiuni ce au impus „modificări” ori „completări” ale tratatului de bază al Triplei s-au contrapus, direct sau indirect, celor nutrite mai ales la nivelul înalților decidenți politici din București, de reconsiderare, în temei de noi și explicite clauze, a ordinii de angajare a Germaniei, Austro-Ungariei și Italiei față de România. Pentru regele Carol I și „miniștrii săi” a fost important, încă de prin 1883, ca România să se considere ca aliată întâi cu Germania sau concomitent, *à trois*, cu aceasta și Austro-Ungaria. Când, spre finele anului 1887 și la începutul celui următor, s-a pus problema „întâii prelungiri” a tratatelor din 30 octombrie 1883, Bismarck personal a insistat „să precizeze”, parcă trecând în uitare „discuțiile avute de el prin august-septembrie, anul ultim menționat, cu regele Carol I, la Berlin, și îndeosebi cu premierul I. C. Brătianu, la Gastein, și dând, de aceea, motive „de tulburare” înalților oficiali de la București, că „actul propriu-zis de alianță” fusese încheiat de Austro-Ungaria și România, Germania doar „accedând la el”, cum avea să facă ulterior și Italia¹⁹. Între actele diplomatice de la *Auswärtige Amt*, din Berlin, cel atestând „accesiunea”/„aderarea” Germaniei la „alianța austro-ungaro-română” a fost înregistrat ca „declarație” („*die Akcessionserklärung*”)²⁰ și nu la valoarea de *tratat*

în 1892, a fost „reînnoită” și „accesiunea” Italiei la tratatul de alianță austro-ungaro-român; v. *ibidem*, p. 98 și urm. (*Traité entre l’Autriche-Hongrie et l’Italie*, București, 28 noiembrie 1892); *35 anni di relazioni italo-romene, 1879–1914. Documenti diplomatici italiani*, a cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, București, 2001, p. 325 (Curtopassi c. Benedetto Brin, București, 28 noiembrie 1892, despre semnarea tratatului italo-român, de „reînnoire” a „accesiunii” Italiei la alianța austro-ungaro-română).

¹⁶ *Les traités politiques secrets de l’Autriche-Hongrie*, tom I, p. 100 și urm. (*Protocole entre l’Autriche-Hongrie et la Roumanie*, Sinaia, 30 septembrie 1890), 101 și urm. (*Accession de l’Empire Allemand*, Berlin, 7 mai 1899), 103 și urm. (*Acceptation de cette accession par l’Autriche-Hongrie*, Berlin, 15 mai 1899), 106 și urm. (Visconti Venosta c. ambasadorului austro-ungar Marius von Pasetti, Roma, 5 iunie 1899).

¹⁷ *Ibidem*, p. 118–121 (*Traité entre l’Autriche-Hongrie et la Roumanie*, București, 17 aprilie 1902), 121 și urm. (*Traité entre l’Autriche-Hongrie, l’Empire Allemand et la Roumanie*, Sinaia, 12/25 iulie 1902), 122 și urm. (*Traité entre l’Autriche-Hongrie et l’Italie*, București, 12 decembrie 1902); *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 438 (Emanuelle Beccaria c. Giulio Prinetti, București, 13 decembrie 1902, despre semnarea tratatului italo-român privind „accesiunea” Italiei la „reînnoirea” alianței austro-ungaro-române). Din rațiuni complexe, „accesiunea” Germaniei și cea a Italiei la „reînnoirea” alianței austro-ungaro-române s-au făcut după ce, tot în 1902, a fost „reînnoită” Tripleea.

¹⁸ Tratatul României, din februarie 1913, cu puterile Triplei, au fost subscrise peste doar câteva luni de când, în decembrie 1912, a fost, pentru ultima oară, „reînnoită” alianța defensivă germano-austro-ungaro-italiană; *Les traités politiques secrets de l’Autriche-Hongrie*, tom I, p. 145–147 (*Traité entre l’Autriche-Hongrie et la Roumanie*, București, 5 februarie 1913), 148 (*Traité entre l’Autriche-Hongrie, l’Empire Allemand et la Roumanie*, București, 26 februarie 1913), 149 și urm. (*Traité entre l’Autriche-Hongrie et l’Italie*, București, 5 martie 1913), 145 (nota ed., pentru data de 27 februarie 1913 a tratatului italo-român); v. și *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 537 (Carlo Fasciotti c. Antonio di San Giuliano, București, 27 februarie 1913, despre semnarea tratatului italo-român privind „accesiunea” Italiei la tratatul de „reînnoire” a alianței austro-ungaro-române, pentru data de 27 februarie).

¹⁹ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 151 și urm. (nota ed.).

²⁰ „Partea germană” a înregistrat „accesiunea ei” la tratatul austro-ungaro-român, încă din 1883; v. *ibidem*, vol. III, p. 281 și urm. (*Die Akcessionserklärung*, în proiect, se pare, la 1883); *ibidem*, vol. VII, p. 181 și urm. (*Die Akcessionserklärung*, București, 11/23 noiembrie 1892) etc.

între trei părți egal și simultan subscriitoare, cum a fost „arhivat” la Viena și receptat spre a fi ratificat la București²¹.

A rămas ca mai mereu, după 1888/1890, când s-au apropiat ori consumat „reînnoiri” ale alianței României cu puterile Triplicei, regele Carol I și „miniștrii săi, primi sau de resortul Externelor”, să supună atenției speciale a înalților oficiali germani înțeleșurile date tratatelor din 30 octombrie 1883 pe timpul „discuțiilor” preliminare și însoțitoare semnării lor. Și tot mai mereu, de la Berlin, avea să li se reitereze regelui și Externelor din București, în cuvinte de edificatoare referință pentru comentariul de față, cu valențe inexorabil concluzive, felul „german”, pronunțat întâi și clar de însuși Bismarck, la 1888, de considerare a sus-menționatei „acte de alianță”. Dintr-un atare comentariu, am căutat să răzbată rațiunile ce au făcut ca României să nu i se dea satisfacție, precum Italiei, asupra reconsiderării „alianței defensive”. Cum bine s-a constatat²², „peninsularilor” li s-a dat satisfacție mai ales de la Berlin, până spre 1900, ca și de la Viena, cu deosebire după anul menționat, în privința solicitărilor de reconsiderare a „angajamentelor de alianță”, prin extensiuni ori „adăogiri” de clauze ale „triplului tratat” din 20 mai 1882. La mai fiecare „reînnoire” a respectivului tratat, „părții italiene” i-au cam fost satisfăcute „dorințele mediteraneene sau nord-africane”, fie și sub condiția de a nu-și supăra „partenerii de alianță defensivă”, în speță pe cei „dublu monarhici”, cu ambiții prea mari asupra vestului Peninsulei Balcanice sau aspirații vizând Trieste ori Trentino. Și în cazul României a planat, la „reînnoirile” sau „prelungirile” tratatelor din 30 octombrie 1883, condiția de a fi înfrânate „aspirațiile regățene” privind Transilvania și Banatul, chiar Bucovina, „provincii” aflate sub stăpânire austro-ungară. Excluză cu totul, de la acele „ocazii diplomatice”, a fost ridicarea de România a unor „pretenții teritoriale”, chiar și înspre altundeva decât întru „deranjarea” Austro-Ungariei. Soluția prin care România să evite „afundarea” într-o „dureroasă insatisfacție”, pe tema „aderenței” la Triplice, nu putea fi alta, cum aprecia mai ales regele Carol I²³, decât aceea ca, pentru securitatea ei „de mic regat”, să conteze, înainte de orice, *alianța cu Germania*. Iar spre a nu conta așa ceva, au „lucrat” *noul curs* al politicii germane, stările de spirit adeseori disonante din cuprinsul Triplicei, resimțirea de „sistemul defensiv central-european” a implicațiilor altor „mari alinieri ori constelări de puteri”, de la alianța franco-rusă la Antanta, tot și toate pe fondul unor transformări europene, chiar la scara lumii, pentru a căror „moderare” se vedeau cam inoperante procedee „dragii” oamenilor de stat de stil *Belle Epoque*, înainte de oricare altul procedeeul „echilibrului rigid de forțe”, presupunător până și de conservarea unor entități statale fizionomic anacronice. Aspectele, cele menționate, asupra cărora s-a comentat ori s-a reflectat mult, într-un decurs temporal deja mai bine decât centenar²⁴ au

²¹ *Les traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie*, tom I, *passim*.

²² *Ibidem*, deuxième partie, p. 151–407 (*Négociations des traités*, A) *Les traités de la Triple-Alliance*; v. și ediția engleză, *The Secret Treaties of Austria-Hungary, 1879–1914*, by Alfred Francis Pribram, english edition by Archibald Cary Coolidge, vol. II – *Negotiations leading to the Treaties of the Triple Alliance, with Documentary Appendices*, Londra, 1921.

²³ Carol I al României, *Jurnal*, vol. I, 1881–1887, și vol. II, 1888–1892, ed. Vasile Docea, Iași/București, 2007, 2014, *passim*; *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare (1877–1914)*, vol. I, 1877–1896, și vol. II, 1896–1908, ed. Sorin Cristescu, București, 2013, 2014, *passim*.

²⁴ Dintre sintezele de istorie diplomatică sau de istorie a relațiilor internaționale, v., ca încă de primă referință pentru perioada anterioară Marelui Război, *The Cambridge History of British Foreign Policy (1783–1919)*, ed. by A. Ward and G. P. Gooch, vol. III, Cambridge, 1923; Raymond James Sontag, *European Diplomatic History, 1871–1932*, New York, 1933; William L. Langer, *European Alliances and Alignments, 1871–1890*, New York, 1939; idem, *The Diplomacy of Imperialism, 1890–1902*, Second Edition, New York,

ajuns aproape „locuri comune” în cuprinsul literaturii de specialitate. Și fie doar succinte, referiri la ele ar fi de făcut, în comentariul de față, pentru a măcar circumstanța „aderența” cam „seacă” a României la Tripla Alianță, cu deznodământul din 1914. De special interes, aici, am considerat datele, cuvintele și gesturile de natură să probeze cât și cum s-a făcut „reînnoirea” din 1892 a tratatelor Vechiului Regat cu puterile Triplicei, în termeni de *Realpolitik* și în cod de onoare al oamenilor de stat.

Prima „reînnoire” a tratatelor României cu Austro-Ungaria și Germania, „acte de alianță defensivă” subscrise la Viena, în 30 octombrie 1883, s-ar fi putut petrece după expirarea termenului valabilității lor, de cinci ani, socotibil de la „schimbul de ratificări” înregistrat pe timpul lunii imediat următoare, calendaristic, celei sus-menționate. Înainte de expirarea aceluși termen, respectivele tratate, unul austro-ungaro-român și altul austro-ungaro-germano-român, au fost doar „prelungite pentru trei ani”, în ianuarie 1888, conform unei stipulații „de rezervă” față de cea primordială, de „reînnoire cincinală a ambelor acte de alianță”²⁵. „Prelungirea” a fost consimțită tacit, între „părțile aliate”, sub „acoperirea” unor „vizite” la Viena și Friedrichsruh, pe timpul lunii ianuarie 1888, ale lui D. A. Sturdza, „trimis special” al regelui României, spre „a se lămuri” cu ministrul austro-ungar de externe, Kálnoky, și mai ales cu prințul cancelar Bismarck²⁶. Peste trei ani de la data „prelungirii”, cele două tratate s-ar fi convenit să facă în mod inevitabil obiect al „reînnoirii” lor. Or, din considerente „foarte speciale”, de-abia în 25 iulie st. n. 1892 și nu la Viena sau la Berlin²⁷, ci la Sinaia, a fost „reînnoit” tratatul austro-ungaro-român. „Reînnoirea” tratatului austro-ungaro-germano-român, zis și „de accesione” a Reichului al Doilea la cel subscris de Dubla Monarhie și de Vechiul Regat, s-a înregistrat și mai târziu, pe 23 noiembrie, același an, la București. Iar peste încă cinci zile, cu aproape o jumătate de an înainte de expirarea termenului cincinal de valabilitate a lor, au fost „reînnoite”, tot în capitala României, și „actele de accesione” a Italiei doar la tratatul austro-ungaro-român²⁸. Nu s-a prea respectat, așadar, la „prima reînnoire” a tratatelor României cu puterile Triplicei, termenul de valabilitate pentru acele „acte de alianță defensivă”, formal și prealabil stabilit. Cum nu s-a respectat nici termenul de valabilitate în cazul „reînnoirii” din 6 mai 1891 a Triplicei. Diferența a constat în faptul că, spre deosebire de „prima reînnoire” a tratatelor din 30 octombrie 1883, 9 și 15 mai 1888, care a suportat o amânare de peste un an de zile, cea „de-a doua oară” privind Triplicea s-a făcut mai devreme, cu aproape aceeași durată temporală, prin raportare la termenii de valabilitate ai „actelor” implicate de „sistemul central-european de alianțe defensive”. În ambele cazuri de „reînnoiri”, din 1891 și, respectiv, 1892, de tratate, s-au repercutat evenimente și tensiuni grave, de impact notabil asupra cursului general al raporturilor internaționale și care au pus la grea încercare elementele de rezistență ale „sistemului Triplicei”, ale chiar orientării politico-strategice a fiecărui stat implicat de acesta ori doar „aderent”, precum România, la el.

1960; Jacques Droz, *Histoire diplomatique de 1648 à 1919*, Paris, 1952; Pierre Renouvin, *Le XIX-e siècle, II. De 1871 à 1914. L'apogée de l'Europe* (vol. V din *Histoire des relations internationales*, publ. sous la direction de Pierre Renouvin), Paris, 1953; René Albrecht-Carrié, *A Diplomatic History of Europe Since the Congress of Vienna*, New York, Londra, 1958; A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*, Londra, 1984 (și ediții anterioare, începând cu 1954) etc.

²⁵ Articolul V al tratatului austro-ungaro-român, inclus și de tratatul austro-ungaro-germano-român, din aceeași dată de 30 octombrie 1883; *Les traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie*, tom I, p. 43, 44 și urm.

²⁶ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 151 (nota ed.).

²⁷ Prin comparație, încheierea și „reînnoirile” tratatului Triplei Alianțe s-au făcut numai în „capitalele puterilor germane”.

²⁸ *Les traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie*, tom I, p. 95–97, 97, 98 și urm. (doc. cit.); *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 325 (doc. cit.)

„Retragerea forțată”, din martie 1890, a prințului Bismarck de la timona politicii Germaniei a avut, asupra „sistemului Triplicei” și chiar a ansamblului relațiilor internaționale, consecințe extrem de serioase²⁹. Din postura de cancelar al Reichului al Doilea, „ilustrul personaj” a inițiat și regizat amintitul „sistem”, cu România aliată, din 1882, a Germaniei și Austro-Ungariei și cam vag „aderentă” sau „atașată” de pe la 1888, „întregului sistem al Triplicei”. Bine legat ori articulat cât timp firele i le-a ținut în mână, iar însemnele i le-a avut în minte „cancelarul de fier”, respectivul „sistem defensiv central-european” a vădit o deosebită eficacitate ca „instrument de pace”, sub preponderență măcar continentală germană. Bismarck „a știut” să se folosească un timp, cam până în anul 1887, și de Alianța celor Trei Împărați, ca de un „artificiu” menit „calmării” Rusiei, sub deviza „solidarității celor trei mari curți nordice”, nu însă și efectiv asimilat „sistemului defensiv de state centrat de puterea Germaniei”. Ademenirea Rusiei „în solidaritatea cu Germania și Austro-Ungaria” a servit obiectivului „bismarckian” de izolare a Franței sau de adecvare desemnată a acesteia la pacea asigurată de „preponderența” pe plan european a Reichului al Doilea³⁰. Încurajarea de cancelarul german, pe chiar ton de arbitraj, a orientării Austro-Ungariei, din 1887, spre „acorduri mediteraneene”, cu Marea Britanie și Italia, a lăsat loc și timp pentru accentuarea rivalității între Dubla Monarhie și Rusia asupra sud-estului european, cu risc de „război general”. Alianța celor Trei Împărați a și expirat în anul menționat. Amplificarea „alinimentului antifrancez” al Triplicei, prin aproape frizarea caracterului ofensiv al acesteia, când i s-a „reînnoit, cu adăogiri clauzele”, tratatul de bază, în 1887, a presupus poate cea mai riscantă „strategemă a politicii bismarckiene”, aceea a „reasigurării germano-ruse”, inoculantă de măcar promisiuni, de la Berlin, de susținere a „ambițiilor balcanice și pontice ale curții pravoslavnice”³¹. Prevenitor, să nu fie supusă Germania unor „riscuri grave”, decurgând din „reasigurarea” cu Rusia după cum „o înțelegeau mai ales cei de la Petersburg”, și încrezător în posibilitatea de „a atașa” Marea Britanie „dezideratului echilibrului general de forțe”, căruia i se plia „sistemul defensiv al Triplicei”, Bismarck a căutat, pe timpul anului 1889, să realizeze „un acord strategic”, nu doar asupra unor „chestiuni coloniale”, între „principala putere centrală” și cea „insulară”³². Și pe când „bătrânul cancelar” tocmai scruta căi sau modalități pentru reconsiderarea „politicii sale de alianțe”³³, Wilhelm al II-lea, „tânărul kaiser”, i-a forțat retragerea în viața privată.

Prin felul și momentul „întâmplării” sale, „retragerea” lui Bismarck nu doar că a lăsat la cancelaria Reichului „un mare gol de personalitate”, anevoie „umplut” de G. Leo von Caprivi cu ministrul secretar de stat pentru serviciul expres de externe, Adolf von Marschall, ambii „manevrați de eminența cenușie” de la *Auswärtige Amt*, Friedrich von Holstein, și cam aspru evaluați, peste timp, de A. J. P. Taylor („*Caprivi, Bismarck's successor as chancellor, knew nothing of foreign affairs. Marschall <...>, not much more*”)³⁴, ci a provocat o „gravă zdruncinătură” politicii germane, „sistemului

²⁹ Selectiv, v. William L. Langer, *The Diplomacy of Imperialism*, p. 3–27; Jacques Droz, *op. cit.*, p. 459–463; Pierre Renouvin, *op. cit.* (vol. VI din sinteza cit.), p. 116–127; A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 324–342.

³⁰ Jacques Droz, *op. cit.*, p. 437–573 (V-e parte, *La prépondérance allemande 1871–1914*).

³¹ *Les traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie*, tom I, p. 410 și urm., 411 și urm. (*Traité entre l'Allemagne et la Russie, du 18 juin 1887, avec un protocole de même date*).

³² *German Diplomatic Documents*, ed. by E. T. S. Dugdale, vol. I, *Bismarck's Relations with England 1871–1890*, New York, Londra, 1928, p. 375 (*German Note*), 375–377 (Herbert Bismarck c. prințul Bismarck, Londra, 27 martie 1889), 381 și urm. (Berchem c. Bismarck, 21 iunie 1889), 384 (Bismarck c. Externele Germaniei, 23 iunie 1889).

³³ William L. Langer, *op. cit.*, p. 3 și urm.

³⁴ A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 328.

defensiv central-european”, cum nuanțat notaseră, dintre contemporani, „aristocratul” Bülow („*la rupture entre l'Empereur et le Chancelier fut un grand malheur pour l'Empire Allemand*”)³⁵, lordul Salisbury („*Bismarck's fall was an enormous calamity, of which the affairs will be felt in every part of Europe*”)³⁶ sau regele Carol al României („*Retragerea lui Bismarck este un eveniment cu uriașe consecințe, care pune o armă în mână dușmanilor Reichului German*”)³⁷. Asupra „evenimentului” s-a scris mult în contemporaneitatea lui și în imediata sa posteritate, „un morman de cărți” pe care, cum nota memorialistic același Bülow³⁸, „inspirat” de o „zicere” a poetului persan Firdusi, „o cămilă n-ar putea să-l treacă peste deșert”. Din „mormanul de texte de epocă” și fondurile de documente mai ales diplomatice aveau să tragă „sevă de date și noțiuni” comentariile istoriografice privind, între altele sau în mod special, „retragerea bismarckiană” și consecințele ei. Cu prioritate, se impune relectura textelor documentare ori narative „de epocă”, mai ales a aceloră purtând „marca” de idei și sentimente a principalilor actanți pe scena marii politici. Cât timp a asumat responsabilitățile de cancelar al Reichului, Bismarck a imprimat o intensă notă personală politicii externe germane, cu impact de prim ordin asupra „afacerilor” de anvergură continentală, chiar și mai mult de atât. A căutat să realizeze, pe canalele corespondenței diplomatice sau la ocazii de „întrevederi personale”, un fel de „societate a șefilor de mari cabinete”, cu procedee de „incluere” selectivă și a unora „de mai mici entități executive”. Nu întâmplător, acei „șefi” sau nu puțini dintre subordonații lor, deținători ai portofoliilor Externelor ori ambasadori, precum îndeosebi cei acreditați la Berlin, au produs, sub impresia „discuțiilor cu Bismarck” ori a actelor politice ale acestuia, poate ultima „serie” de rapoarte, de texte diplomatice fabuloase, pline de reflecții asupra mersului „afacerilor” între state. De aceea, când „s-a retras” cancelarul, la nivelul „societății de nivel internațional” pe care el asiduu o cultivase, s-a făcut simțită „o mare pierdere”. Nu înseamnă însă că „politică mare” nu s-a mai făcut „după Bismarck” și că prezența de spirit a secat la nivelul oamenilor de stat. S-a ajuns doar ca, din rațiuni ținând de creșterea ritmului și a intensității „afacerilor interstatale” și de „sofisticarea” instrumentelor de comunicare, textele diplomatice să fie mai aplicate, necesar lapidare. Iar un pas mare, de la „stilul elaborat”, presărat cu expresii ori narațiuni „pitorești”, la modul aplicat, frecvent „telegramic”, al corespondențelor diplomatice, s-a făcut imediat după „retragerea lui Bismarck”, pe timpul anilor 1890–1892, când, sub impactul aceluși „eveniment” înregistrat de cancelaria Reichului German, avea să survină și „reînnoirea” de o anumită manieră a tratatelor zise și „de aderare a României la Tripla Alianță”.

Ar fi de reținut, cu deosebire, aici, că poate cele mai serioase consecințe imediate ale „retragerii lui Bismarck” nu au incubat rațiuni „de amânare”, ci, din contră, de urgentare a „primei reînnoiri” a actelor „aderării” României la Triplă. „Renunțarea părții germane” la a mai admite „prelungirea reasigurării cu Rusia”, fapt pus de istorici în consecința directă a „gestului demisionar al bătrânului cancelar”³⁹, a implicat și o specială considerare, de la Berlin, a rostului României pentru „frontul răsăritean” al

³⁵ *Mémoires du chancelier prince de Bülow*, tom IV, 1849–1896, Paris, 1931, p. 439.

³⁶ Gwendolen Cecil, *Life of Robert Marquis of Salisbury*, vol. IV, Londra, 1932, p. 364; *apud* William L. Langer, *op. cit.*, p. 3.

³⁷ Sorin Cristescu, *Carol I. Corespondență personală, 1878–1912*, București, 2005, p. 254 (Carol I c. Maria de Flandra, București, 24 martie st. n. 1890).

³⁸ *Mémoires du chancelier prince de Bülow*, tom IV, p. 437.

³⁹ William Langer, *op. cit.*, p. 4; Pierre Renouvin, *op. cit.* (vol. VI din sinteza cit.), p. 117 și urm.; A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 327 și urm.

Triplei Alianțe. Din acea „reasigurare”, Bismarck a apreciat cam mult „promisiunea rusă” de neutralitate, în cazul unui război „la Rin”, și a oferit, de aceea, „la schimb”, susținerea germană a „obiectivelor politicii Țarului” spre Constantinopol și Strâmtoarele Mării Negre⁴⁰. Deși înalți comandanți militari și politicieni din „intimitatea” kaiserului Wilhelm al II-lea s-au sesizat, chiar și după tratatul „de reasigurare”, asupra manevrelor și concentrărilor de trupe țariste „în Polonia și înspre Galiția”, prințul cancelar a continuat să „crediteze” sus-citata „promisiune rusă”, poate și fiindcă el, invocând „eșecul marii armate a lui Napoleon Bonaparte”, din 1812, nu împărțea declarativ „optimismul” conaționalilor săi responsabilizați de „afacerile Reichului” că un război german întărit și de „aliați”, contra Imperiului Răsăritean, ar întruni exigențele tehnologice și strategice ale unui „deplin succes”⁴¹. A prevalat, la 1890, în cercul de „intimi” ai „tânărului kaiser”, opinia „ascuțită”, se pare, de Fritz Holstein, că tratatul „de reasigurare” favoriza exclusiv Rusia, dându-i acesteia până și posibilitatea de a submina cu o pur și simplă dezvăluire a „secretului act” întregul „sistem defensiv central-european”⁴². Iar când, în martie anul menționat, încolțise „la curtea” lui Wilhelm al II-lea convingerea că Rusia „era gata” de mari desfășurări militare ofensive pe frontierele ei vestice și, subiacent, de a interveni armat contra „Bulgariei principelui Ferdinand de Saxa-Coburg”, nerecunoscut, acesta, oficial, de țarul Alexandru al III-lea, „retragerea” lui Bismarck, suspectat de „ascunderea datelor despre marele pericol răsăritean”⁴³ și cumva „compromis” de rezistența făcută „proiectelor sociale ale suveranului său”⁴⁴, ajunsese de neevitat. De „pericolul rus” aveau să țină însă seama, de cum s-au văzut „în officii de mare putere”, Caprivi și Marschall, probanți și de o tot mai strânsă conectare a „politicii de cabinet” la cea „personală, de curte”, a kaiserului, ceea ce nu se explica doar printr-o „mediocritate atitudinală” a noului cancelar și a ministrului secretar de stat de externe, persiflați, ambii – cel de expres serviciu la *Auswärtige Amt* ca „*ministre étranger aux affaires*” –, de Bülow⁴⁵.

De cum i-a fost dat „să vadă”, prin „bunăvoința” lui Holstein, textul tratatului „de reasigurare cu Rusia”, cancelarului Caprivi i s-a părut de neacceptat „prelungirea” respectivului act⁴⁶. Problema delicată, nu doar pentru noul cancelar, era însă aceea că antecesorul său în prestigiosul „cabinet imperial”, Bismarck, înainte de „retragerea sa”, admisesese o cam relaxată „propunere rusă”, făcută de ambasadorul țarului la Berlin, Paul Șuvalov, ca tratatului „de reasigurare” să i se mai dea un termen de valabilitate de cel puțin șase ani ori să i se admită „permanentizarea”⁴⁷. Pentru negocieri, la Petersburg, în privința „prelungirii” aceluși tratat, tot Bismarck îl „instruise” pe ambasadorul Schweinitz. Spre a fi întrerupte negocierile „după placul lui Giers”, în capitala Rusiei, ambasadorul german „de acolo” a fost convocat la Berlin, de însuși kaiserul Wilhelm al II-lea, sub pretextul de „a asista” la decorarea prințului George, viitor rege, al Marii Britanii, cu ordinul „Vulturul Negru”⁴⁸. Asupra „inoportunității prelungirii reasigurării cu Rusia”, Schweinitz a fost „lămurit” de Holstein (*Vindex*

⁴⁰ *Die Grosse Politik*, vol. VI, p. 364 și urm. (Bismarck c. Wilhelm al II-lea, Berlin, 17 martie 1890).

⁴¹ *Ibidem*; v. și William L. Langer, *European Alliances and Alignments*, p. 496–498.

⁴² Pierre Renouvin, *op. cit.* (vol. VI din sinteza cit.), p. 118.

⁴³ *Ibidem*, p. 217.

⁴⁴ William L. Langer, *op. cit.*, p. 499 și urm.

⁴⁵ *Mémoires du chancelier prince de Bülow*, tom IV, p. 440.

⁴⁶ *German Diplomatic Documents*, vol. II, p. 1 și urm. (*German Note*).

⁴⁷ *Ibidem*, p. 1 (nota ed.).

⁴⁸ *Ibidem* (*German Note*).

Scrutator)⁴⁹ la Externele Reichului, de unde tocmai „se retrăgea” ministrul secretar de stat Herbert von Bismarck, fiul „bătrânului ex-cancelar Otto”, și, mai presus de oricine, de însuși kaiserul Wilhelm, „asistat” de Caprivi; dintre motivele ce au exclus „prelungirea tratatului de reasigurare”, suveranul imperial a ținut, personal, să-l sublinieze pe cel „de căpătâi”, anume, că „prevederile respectivului act nu se armonizau, în spiritul, dacă nu și în litera lor, cu Tripla Alianță, cu – *nota bene* – tratatele ce angajau România și cu influența exercitată de Germania asupra Marii Britanii”; un alt motiv, „lăsat” titularului Ambasadei Germaniei la Petersburg „să-l pronunțe acolo”, a fost asimilat „riscului vreunei indiscreții dinspre cabinetul rus” ce să permită aflarea și de „alte părți” a datelor despre „delicatul tratat de reasigurare”; i se mai „lăsa” aceluiași titular de important post ambasadorial „să explice” înalților oficiali ruși că „schimbările de personal” de la centrala diplomației Reichului puneau în dificultate măcar „tehnică” ducerea de negocieri pe tema „prelungirii delicatului tratat”⁵⁰. Au stat, așadar, în „urgenta atenție” a kaiserului Wilhelm al II-lea, a cancelarului Caprivi și, prin imediată și inexorabilă extensie, a ministrului secretar de stat Marschall, cauza Triplei Alianțe și, subsecventă acesteia, cea a tratatelor angajând România, ambele „încadrate” principalului motiv din care „partea germană” a decis să renunțe la „reasigurarea cu Rusia”. Intensificarea aceluși motiv a decurs din preocuparea germană de „reacție strategică” față de amplificarea dispozitivelor militare ruse în Polonia și Basarabia sau de stăvilire a „ambițiilor curții pravoslavnice” de recâștigare, printr-o surprinzătoare intervenție armată pe direcționalul Bulgaria, a poziției dominante asupra „afacerilor orientale”⁵¹.

O intervenție rusă peste Dunăre, în Bulgaria, putea provoca, din multiple considerente, ținând mai ales de „reacția” Austro-Ungariei susținută de „aliații ei”, și chiar de britanici, un „război general”. Într-o atare „eventualitate” se impunea, cum aprecia Caprivi⁵², măsuri de intimidare a Franței „la Rin” și de contracarare energică a Rusiei pe un front întins de la Marea Baltică la Marea Neagră, cu stringentă presupunere a asigurării și întăririi României, încât „oricărui foc de armă dinspre Prut asupra ei” (subl. ns., G.C.) să-i dea replică „forța armată a Triplicei”⁵³. După cum se impunea, în chiar numele „sistemului defensiv central-european”, asigurarea suveranității Înaltei Porți asupra Strâmtoarelor Mării Negre, spre a fi descurajată orice intenție a Rusiei „de postare armată, fie pe uscat, fie pe apă, la porțile Constantinopolului”⁵⁴ și lipsită de motivație rezervarea de britanici a dreptului proclamat unilateral de ei cu ocazia Congresului de la Berlin, din 1878, de a se adresa direct și exclusiv sultanului otoman, când aveau să considere imperios necesară „trecerea navelor lor de război prin Dardanele”⁵⁵. De interes, pentru Germania și „aliații ei”, era să fie susținută Marea Britanie contra Rusiei, în „chestiunea” Strâmtoarelor, însă nu ca „serviciu benefic doar insularilor” („*We have no*

⁴⁹ *Ibidem*, p. 2.

⁵⁰ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 10 și urm. (Caprivi, *Aufzeichnung*, Berlin, 28 martie 1890); *German Diplomatic Documents*, vol. II, p. 2 și urm. (același doc., în engleză).

⁵¹ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 11–15, 17–19, 19–21 (Schweinitz c. Caprivi, Petersburg, 3 aprilie, 15 și 16 mai 1890), 15–17 (Schweinitz c. Wilhelm al II-lea, Petersburg, 3 aprilie 1890); *German Diplomatic Documents*, vol. II, p. 3–6 (Kiderlen-Waechter, *Memorandum*, Berlin, 20 mai 1890).

⁵² *German Diplomatic Documents*, vol. II, p. 13–15 (Caprivi, *Memorandum*, Berlin, 11 mai 1890).

⁵³ *Ibidem*, p. 15.

⁵⁴ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 4–10 (Berchem, <der *Untersekretär*>, *Aufzeichnung*, Berlin, 25 martie 1890); *German Diplomatic Documents*, p. 14 (Caprivi, *memorandum*, 11 mai 1890); v. și p. 3–6 (Kiderlen-Waechter, *Memorandum*, 20 mai 1890).

⁵⁵ *German Diplomatic Documents*, vol. II, p. 6 și urm., 9–11, 11–13 (Hatzfeldt c. Caprivi, Londra, 14 aprilie, 2 și 8 mai 1890), 7 și urm., 8 și urm. (Marschall c. Hatzfeldt, Berlin, 26 aprilie și 2 mai 1890).

intention of pulling England's chestnuts out of the fire for her)⁵⁶. Susținere, în acea „chestiune”, revenea Marii Britanii din „acordurile ei mediteraneene”, de la 1887, încă valabile la 1890, cu Austro-Ungaria și Italia⁵⁷. Pentru Germania a devenit important, în anul ultim menționat, un acord cu Marea Britanie, „dosit” și de Bismarck⁵⁸, încă de prin 1889, ce să presupună admiterea de la Berlin a protectoratului britanic asupra Zanzibarului, iar compensatoriu, de la Londra, permisiunea adjudecării insulei Heligoland de Reichul al Doilea⁵⁹. Acordul, din 1 iulie 1890, a atras „protestul vehement” al Franței⁶⁰ și a accentuat „nemulțumirea” Rusiei, ce se vedea „substituită” de Albion în „preferințele strategice” ale Germaniei⁶¹. Nu întâmplător, de la „extremele continentale”, Republica a Treia și Imperiul Romanovilor au început să dea mutual „semne de bunăvoință”, chiar de „apropiere politică”⁶², implacabil detrimentală mai ales securității Germaniei. A și fost cazul, de aceea, ca înalții oficiali de la Berlin să aibă ei inițiativa revigorării „sistemului defensiv central-european”, prin „reînnoirea” tratatului Triplei Alianțe și a tratatelor angajând România.

Dacă pentru realizarea Triplei, în 1882, și „reînnoirea” acesteia, din 1887, Germania „a invitat”, de pe poziție de arbitraj, cu rezervarea sieși de aviz final, ca Austro-Ungaria și Italia „să se înțeleagă ele, mai întâi”, de data celei „de-a doua ediții reînnoitoare”, ce n-a trecut de 6 mai 1891, axul principal de negocieri a avut la un capăt, de sprijin ori de plecare, Berlinul, iar la celălalt, de țintă, Roma, și a servit de bază triunghiului format de rolul de „parte apelată” al Vienei. Ce-i drept, până spre martie 1890, din reflexele formate la 1882 și 1887, au fost tatonări cu prioritate între Roma și Viena, permise de însuși Bismarck, pentru „revizuirii sau adaosuri clauzale ale întreitii și defensivei alianțe”. Austro-Ungaria și Italia căutaseră să întărească „angajamentele de alianță, printr-o *convenție militară*, ceea ce Germania a admis, cenzurativ, doar ca „act de principiu”, de felul *memorandumului* din 28 ianuarie 1888, de la Berlin⁶³. Din aceleași reflexe, între Roma și Viena avea să se pună, prin vara anului 1889, problema a chiar două convenții, una *maritimă*, vizând „acțiunea concertată a flotelor Italiei și

⁵⁶ *Ibidem*, p. 15 (Caprivi, *Memorandum*, 11 mai 1890).

⁵⁷ *Ibidem*, p. 5 (Kiderlen-Waechter, *Memorandum*, 20 mai 1890).

⁵⁸ *Ibidem*, p. 25–27, 29 și urm. (Hatzfeldt c. Bismarck, Londra, 7 și 22 decembrie 1889), 27 și urm. (Herbert Bismarck c. Hatzfeldt, Berlin, 18 decembrie 1889).

⁵⁹ *Ibidem*, p. 36 și urm., 42 (Marschall c. Hatzfeldt, 25 mai și 6 iunie 1890, asupra conținutului acordului, satisfăcător Germaniei).

⁶⁰ *Ibidem*, p. 44 și urm., 45 și urm. (Münster, ambasador german la Paris, c. Caprivi, 19 iunie și 12 iulie 1890), 47 (Herbette, ambasador francez, c. Caprivi, Berlin, 18 iulie 1890).

⁶¹ *Correspondance diplomatique de baron de Staal, 1884–1900*, publ. par A. Meyendorff, vol. II, Paris, 1929, p. 89 și urm. (E. E. Staal, ambasador rus la Londra, c. Giers, 2 iulie 1890); *Documents diplomatiques français (1871–1914)*, 1re série (1871–1901), tom VIII, Paris, 1938, p. 138 și urm. (Șuvalov c. Giers, Berlin, 1 iulie 1890).

⁶² După ce, încă din 1887, Bismarck dispusese ca *Deutsche Bank* să înghețe liniile de credite pentru Rusia, „cei de la Petersburg” au aflat posibilități de împrumuturi financiare la Paris, în 1890; v. *Documents diplomatiques français*, 1re série, tom VIII, p. 13 (Vauvineux, însărcinat cu afaceri, c. Ribot, Petersburg, 25 martie 1890). O deosebită satisfacție a produs, „la curtea țarului Alexandru al III-lea”, arestarea unor „nihilisti” la Paris, încât Paul Șuvalov, ambasadorul rus la Berlin, întrevăzuse, încă din iulie 1890, posibilitatea unei „alianțe declarate” între Rusia și Franța; v. *ibidem*, p. 138 și urm. (Șuvalov c. Giers, Berlin, 1 iulie 1890; aceeași dată cu a acordului germano-britanic!). În iulie 1890, generalul francez Boisdeffre a participat la manevre militare ruse, spre „îngrijorarea” oficialilor germani; *ibidem*, p. 225 și urm. (Antoine de Laboulaye c. Ribot, Petersburg, 24 august 1890), 234–240 (Boisdeffre, sub-șef de Stat Major General, c. Freycinet, ministru francez de Război, Petersburg, 15/27 august 1890) etc. În semn de „bun răspuns la gesturile franceze”, Mihail Cernjaev, partizan al alianței cu Franța și lider al panslaviștilor, a fost numit membru al Consiliului Superior de Război; *Mémoires du chancelier prince de Bülou*, tom IV, p. 440.

⁶³ *I Documenti diplomatici italiani*, 2^a serie, 1870–1896, vol. XXI, Roma, 1968, p. 519 și urm.

Austro-Ungariei asupra Mediteranei”, și o alta *militară*, suscitată de „eventualitatea cooperării forțelor armate ale puterilor deocamdată defensiv aliate pe fronturile orientale și occidentale”⁶⁴. O convenție privind „zone de operații” ale flotelor celor două mari puteri „pe Mediterana” avea să fie formal încheiată de-abia în 5 decembrie 1900, spre a fi înlocuită cu cea din 23 iunie 1913, preconizată, aceasta, de „unitate de acțiune navală a statelor Triplei Alianțe”, pentru caz de „război general”⁶⁵. În anii 1890–1891, de urgență a fost considerată, la Berlin, cu necesar ecou la Viena și Roma⁶⁶, nu o convenție maritimă, ci „reînnoirea” Triplei Alianțe. Din rațiuni de „tactică a negocierilor”, cancelarul Caprivi „i-a lăsat” premierului italian Crispi să facă el, întâi, „propunerea de reînnoire”, cu ocazia „întrevederii” celor doi oameni de stat, în noiembrie 1890, la Milano⁶⁷. De la „interlocutorul său”, cancelarul german a reținut „dorința italiană” ca „reînnoirea”, aplicabilă nu doar tratatului de bază al Triplei, ci și celor „două separate”, din 20 februarie 1887, să fie oficializată „printr-un singur act sintetizator”. A rămas ca, de la Berlin, să fie întreprinse demersuri pentru „a convinge” Viena asupra „bineprimirii dorinței italiene”⁶⁸. Acele demersuri aveau să fie realmente intensificate după ce, în ianuarie 1891, „a căzut” guvernul Crispi, iar despre noul premier Antonio Starabba di Rudini, deși „partizan declarat al Triplei”, au circulat și ceva „zvonuri” că ar fi înclinat să dea „ascultare” unor „propuneri franceze”, concesive asupra Africii de Nord și chiar avantajoase „părții italiene”, sub raport economic, cum s-a și lăsat „să se creadă” dintr-o „vizită” a unui exponent al Casei Rothschild, de la Paris, la Roma⁶⁹. Insistențele germane⁷⁰ au determinat cabinetul austro-ungar să nu obstaculeze „mersul proiectului italian de tratat unic și de protocol final”⁷¹. Tratatul urma să conțină cincisprezece articole⁷², dintre care primele cinci le reproduceau „literalmente” pe cele la fel numărate ale actului de bază al Triplei, „reînnoit” prima dată cu patru ani înainte; articolele VI–XII încorporau tratatului unic pe cele două tratate *separate*, germano-italian și austro-ungaro-italian, din 20 februarie 1887; amendamente au suportat, după „dorința germană”⁷³, articolele IX și X ale noului și unicului tratat, în sensul de a se preveni angajarea prea mare a Reichului al Doilea prin cele „convenite” de Dubla Monarhie și regatul italian „asupra Orientului”; durata noului act de bază al

⁶⁴ *Les traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie*, tom I, p. 288 și urm. (Nigra c. Kálnoky, 7 august 1889, cu „propunerile italiene” anexate și privind „cele două convenții”).

⁶⁵ *Ibidem*, p. 412–417 (*Convention maritime entre le Ministère de la Guerre austro-hongrois, Section de la Marine, l'Etat-Major de l'Amirauté de la Marine Impériale allemande et le Ministère de la Marine italien*, Viena, 23 iunie 1913), 417–424 (*Convention additionnelle pour la Méditerranée*, Viena, 23 iunie 1913).

⁶⁶ Francesco Crispi, *Memoirs*, ed. T. Palamenghi-Cristi, vol. III, Londra, 1914, p. 4 și urm.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 6–16, pentru o detaliată redare a „întrevederii”; v. și *German Diplomatic Documents*, vol. II, p. 53 și urm. (Caprivi, *Memorandum*, 10 noiembrie 1890).

⁶⁸ *Les traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie*, tom I, p. 290 și urm. (deuxième partie, *Négociations des traités*).

⁶⁹ *Ibidem*, p. 297 și urm.; *German Diplomatic Documents*, vol. II, p. 54 și urm. (Marschall, *Memorandum*, Berlin, 7 martie 1891), 54 și urm. (Marschall c. ambasadorul german la Londra, Hatzfeldt, Berlin, 9 martie 1891); v. și *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 64–66, 67 (pentru aceleași două note, din 7 și 9 martie 1891, ale secretarului de stat, Marschall).

⁷⁰ *German Diplomatic Documents*, vol. II, p. 56 și urm. (nota ed.).

⁷¹ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 72 (Solms-Sonnenwalde c. Externele Germaniei, Roma, 5 aprilie 1891), 72–77 (Rudini c. ambasadorul italian la Berlin, Launay, Roma, 15 aprilie 1891), 77–79 (Rudini, *Projet de traité*, anexat la depeșa sa din 15 aprilie 1891 pentru Launay), 79 și urm. (Reuss c. Caprivi, Viena, 21 aprilie 1891, despre cum „a primit” Kálnoky proiectul italian de tratat unic).

⁷² *Les traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie*, tom I, p. 89–93 (*Troisième traité de la Triple Alliance*, Berlin, 6 mai 1891).

⁷³ *German Diplomatic Documents*, vol. II, p. 57 (Caprivi, *Memorandum*, Berlin, 23 aprilie 1891).

Triplicei a fost prevăzută, la „solicitarea italiană”⁷⁴, pentru șase ani (articolul XIV), schimbul ratificărilor lui având a se face într-un decurs de cincisprezece zile, „*ou plutôt si faire se peut*”, după 6 mai 1891 (articolul XV). *Protocolul final*⁷⁵ dădea curs mai ales tot unei „solicitări italiene”, în materie economică – finanțe, vămi, căi ferate – și de considerare a Marii Britanii ca „deja accedantă” la stipulațiile tratatului Triplicei „privind Orientul”.

Sub nu mai puțin însemn de urgență a fost pusă, de la Berlin, problema „reînnoirii tratatelor cu România”. În acea problemă sălășluia, de ceva timp, necesitatea unor „lămuriri” între Berlin, Viena și București, cu prioritate asupra tratatelor din 30 octombrie 1883. Nu s-a admis, încă de prin anii 1887–1888, pe canalele diplomatice germane și austro-ungare, mai ales, ca să se dea curs felului în care de la București se tot insista să fie considerate acele tratate, angajând, unul, Regatul României și Dubla Monarhie, iar altul, *à trois*, „părțile” menționate și Reichul al Doilea. Problema „reînnoirii” tratatelor de la 1883 și, concomitent, a celui zis și „de accesione” a Italiei, din 1888, doar la actul alianței austro-ungaro-române, avea să fie pusă, pe timpul anilor 1891–1892, de diplomația germană, secundată, când n-a prins „duetul”, de cea austro-ungară, ca „lecție” de învățat regelui Carol și „miniștrilor săi” în privința „aderării” Vechiului Regat la Tripla Alianță. „Deschiderea”, pentru acea punere de problemă, a fost făcută, nu întâmplător, de la București, de ministrul german Bülow, într-un raport din 27 februarie 1891, destinat cancelarului Caprivi⁷⁶. Asupra „înțelesurilor actelor de alianță de la 1883”, Bülow va fi fost „special instruit” de poate însuși Bismarck, în 1888, când, din postul de însărcinat cu afaceri la Petersburg, deja „grizonatul conte”, fusese mutat pe cel de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la București, spre a disipa „nedumeririle măcar de moment”, atunci, ale regelui Carol I privind „accesiunea italiană la doar tratatul austro-ungaro-român”⁷⁷. Ministrul german se va fi înscris, la 1888, și avea să persevereze, peste trei ani, pe „linia târzie bismarkiană” a scăderii „înțelesului” angajării directe, ca *aliată*, a Germaniei față de România, dat, acesta, de tratatul *à trois* din 30 octombrie 1883 și păstrat „cu sfințenie”, pentru a tot fi invocat, când mai ales „a vizitat curtea imperială de la Berlin”, de Carol I. În raportul pentru Caprivi, din 27 februarie 1891, respectivul ministru a menționat în străvezie scădere de semnificație contractuală, sinalagmatică, tratatele („*die Verträge*”)⁷⁸ de „aderare” a României la Tripla Alianță, ca acorduri ori relaxate convenții („*die geheimen Abmachungen, welche Rumänien mit den Staaten der Tripelallianz verbinden*”)⁷⁹; a mai menționat că, despre acele „acorduri” știa, la București, doar regele Carol, Ion C. Brătianu, D. A. Sturdza, P. P. Carp și Al. Beldiman, lipsind, din „enumerare”, G. Vârnav-Liteanu, ministrul român la Berlin, în 1883 (obs. ns., G.C.); de asemenea, că a fost solicitat de ministrul austro-ungar în capitala României, Goluchowski, să considere împreună „problema reînnoirii stipulațiilor secrete” ce

⁷⁴ *Les traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie*, tom I, p. 304 (deuxième partie, *Négociations des traités*).

⁷⁵ *Ibidem*, p. 93 și urm. (*Protocole*, Berlin, 6 mai 1891, semnături – aceiași ca ai tratatului „reînnoit”, Caprivi, Széchenyi și Launay).

⁷⁶ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 151–153 (Bülow c. Caprivi, București, 27 februarie 1891); v. și *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 234–236 (aceiași doc., în română).

⁷⁷ Carol I al României, *op. cit.*, vol. II, p. 45, pentru mențiunea că Bülow fusese „primit” întâia dată de regele Carol I în 8 mai st. n. 1888, cu numai o zi înaintea semnării la București a tratatului italo-român „de accesione a Italiei la doar tratatul de alianță austro-ungaro-română”.

⁷⁸ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 149, pentru titlul capitolului XLVI: *Erneuerung des rumänischen Vertrages 1892*.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 151 (doc. cit.).

expirau prin toamna 1891; ministrul austro-ungar nu se îndoia de „dorința regelui Carol de a se înfăptui reînnoirea în discuție”, neavând „suveranul regal” altceva de făcut, pentru așa ceva, credea reprezentantul diplomatic al Dublei Monarhii, decât să dispună fie cooptarea lui P. P. Carp de „echipa guvernamentală”, fie menținerea guvernului condus de generalul Gh. Manu⁸⁰, cu Al. N. Lahovari la Externe; se îndoia însă, de acea „dorință regală”, Bülow, căruia, „dintre miniștri sau ministeriabili”, i se păreau, generalii Manu și Ioan Em. Florescu, cam „lipsiți de curajul de a reînnoi actele de alianță”, P. P. Carp „neagreat” momentan de „suveranul său”, Lascăr Catargiu „pretinzător Coroanei de mari concesii”, benefice „partizanilor lui politici”; reținea, ministrul german, de la Carol I, că acesta nu credea posibilă „reînnoirea tratatelor” înainte „de a se crea în țară o situație stabilă”, suveranul regal mai și văzând „pacea asigurată pentru un an sau doi /.../, după vizita <recentă a> arhiducelui Franz Ferdinand la Petersburg, plus relatarea relațiilor germano-franceze și îmbunătățirea celor italo-franceze”⁸¹; „observații”, acestea, ale regelui României, față de care contele Goluchowski, atunci când „i-au fost aduse la cunoștință de colegul german”, s-a arătat „deplin consternat”; a fost cu greu „calmat”, de același „coleg”, care i-a sugerat „să nu ia lucrurile *au tragique*”, cât timp reprezentanții „imperiiilor centrale” la București făceau „tandem politico-diplomatic”; ministrul german a și ținut, parcă în numele celui „tandem”, să atragă „foarte serios” atenția regelui Carol asupra faptului că „România era mult mai interesată de alianță decât puterile Triplicei”; a mai ținut „să-l consilieze”, pe rege, „să nu slăbească nici măcar pentru o clipă coarda care lega mica iolă românească de nava de război a Triplicei Alianțe” („*Ich könne deshalb nur dringend raten, selbst für kurze Zeit nicht das Seil zu lockern, welches die kleine rumänische Jolle an das Orlogschiff der Tripelallianz knüpfe*”)⁸².

O „întâmplare” contravenientă „reînnoirii aderării României la Tripla Alianță” a fost „văzută” concomitent, de Bülow și de Goluchowski, în „noul guvern regal”, cu Ioan Em. Florescu premier, Lascăr Catargiu la Interne, G. Vernescu la Finanțe și Constantin Esarcu la Externe⁸³. În „vederile” ministrului german, desemnarea de rege a respectivului guvern ar fi fost „conformă proverbului să dai câinelui celui mai rău bucata cea mai bună”. Suveranul ar fi făcut „o neinspirată alegere dintre partidele istorice, roșii și albi”, fericindu-i pe ultimii menționați, cu prețul de a-și îndepărta „încrederea” ce i-o arătaseră național-liberalii, tocmai marcați de agravarea stării de sănătate a lui I. C. Brătianu, și junimiștii. Opțiunea „suverană” pentru „guvernul Ioan Em. Florescu” ar fi decurs și din necesitatea asigurării „liniștii”, cu ocazia jubileului de 25 de ani ai domniei lui Carol I, însă, cum mai „vedea” Bülow, i-ar și fi alimentat regelui „o stare de spirit de natură a-l distanța de Tripla Alianță” și a-l face să evite „ostilitatea” Rusiei și a Franței. Iar așa ceva în condițiile când „conflictul național din Transilvania se acutiza pe zi ce trecea”, iar „separatiștii de la Iași” mai exercitau anumite presiuni asupra „politicii regale”.

⁸⁰ Premierul Manu „revenise acasă”, în 15/27 ianuarie 1891, dintr-un „turneu” la Paris, cu „oprire” la Viena, unde fusese „primit foarte bine”, pentru „discuții”, de contele Kálnoky și de împăratul Franz Joseph; Carol I al României, *op. cit.*, vol. II, p. 216.

⁸¹ *Die Grosse Politik*, vol. VIII, p. 152 (doc. cit.).

⁸² *Ibidem*, p. 153.

⁸³ Guvern constituit în 21 februarie st. v. 1891 și a cărui durată avea să țină până la 22 noiembrie st. v., același an. „Echipa ministerială” i-a mai inclus, de la începutul ei, pe Iacob Lahovari la Război, George Dem. Teodorescu (înlocuit din 21 iulie cu Petru Poni) la Culte și Instrucțiune Publică, Ilariu Isvoranu la Agricultură, Constantin Olănescu la Lucrări Publice (în 2 noiembrie, Nicolae Blaremburg prelua Justiția, al cărei interimat fusese asigurat până atunci de George D. Vernescu); v. Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți (1866–1916)*, București, 1994, p. 76–81.

Rămânea, de aceea, „de așteptat”, la Berlin și Viena, ca „guvernului boieresc Florescu” să nu-i fie hărăzită „o lungă durată”, nici de regele Carol I, nici de opoziția liberală sau junimistă, inflamabilă, cum deja „știa” ministrul german, pe timpul apropiatelor alegeri parlamentare⁸⁴. Nu însă „de așteptat”, ci de acționat, mai ales asupra „suveranului regal de la București”, i se părea imperios necesar ministrului austro-ungar Goluchowski. Acesta, în rapoartele sale pentru Kálnoky, părea să treacă cu vederea peste aspecte delicate ale politicii României, ținând de „conflictul interetnic din Transilvania”, de „vecinătatea amenințătoare a Rusiei”, de duritatea „intereselor comerciale”, chiar strategice, ale Dublei Monarhii, de stările de lucruri „balcanice”. Conte Goluchowski insista să-l determine pe Bülow ca, „împreună”, eventual și „special instruiți” de la Viena și, respectiv, Berlin, „să-l facă pe regele Carol a nu mai avea vreo îndoială asupra impresiei proaste ce o provocaseră ultimele sale acțiuni” (precum cea a desemnării guvernului prezidat de Ioan Em. Florescu – n.ns., G.C.) „în tabăra marilor puteri prietene”. Măsura „liniștitoare” era, „credea” ministrul austro-ungar, ca regele să renunțe la un guvern, incluzant de „rusofili”, de felul lui Iacob Lahovari, ori de un Constantin Esarcu, care, „de origine grecească”, s-a făcut remarcat prin „comportamentul său caraghios”, fiind „absolut incomplet și inutilizabil profesional”⁸⁵. Poate și din cauza raporturilor cam stridente despre regele Carol și „cabinetul său”, contele ministru „de origine poloneză” a fost convocat la *Ballplatz*, pentru „consultări”. Înainte de a pleca spre Viena, „l-a întrebat” pe suveranul României „cum vedea reînnoirea convenției secrete ce expira în septembrie” acel an? Din „răspunsul regal”, despre care „l-a înștiințat și pe Bülow”⁸⁶, a reținut că până în acea toamnă mai era timp, poate și pentru alt guvern, pretabil „reînnoirii alianței”.

La Viena, înainte să fi „sosit” Goluchowski de la București, contelui Kálnoky i-a fost solicitată de ambasadorul german Reuss „o întrevedere”, pentru „discuții” pe baza celor raportate, din capitala României cu destinația Berlin, de Bülow. Ministrul austro-ungar de externe a fost „de acord” doar cu „afirmațiile bulowiene”, „conform cărora „guvernul de atunci de la București nu oferea nicio garanție pentru continuitatea politicii externe a micului regat”. A admis, „cu temei”, că regele Carol „s-a schimbat”, părănd „a se distanța oarecum de Puterile Centrale”, iar așa ceva fiindcă s-ar fi scurs și către București „vești despre slăbirea Triplei Alianțe” (era momentul când comentarii de presă europeană și corespondențe diplomatice se încărcau de măcar „semne” ale îmbunătățirii relațiilor franco-italiene sau ale „apropierii politice” franco-ruse – n.ns., G.C.). Nici „*nu mai credea în iluzia unei cooperări militare de amploare cu armata română*” (subl. ns., G.C.). Nu i-au fost, poate și de aceea, de reținut, ministrului „imperial și regal”, aluziile ambasadorului german „privitoare la situația românilor transilvăneni”, ce suscita măcar „îngrijorarea” cercurilor politice berlineze. Eschivându-se de la a se pronunța asupra acelei „situații”, văzută de Reuss ca „un călcâi al lui Achile” pentru „alianța cu România”, contele Kálnoky, „ungur”, a dat doar firav glas despre „neputința sa față de șovinismul maghiar”. Nu l-a mișcat din glasul acelei „neputințe” nici „aluzia” ambasadorului german la „un proiect ademenitor de confederație balcanică independentă de Austro-Ungaria, condusă de România, sub protectorat rusesc”, proiect în

⁸⁴ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 153 și urm. (Bülow c. Caprivi, București, 6 martie 1891); v. și *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 236 și urm. (același doc., în română).

⁸⁵ *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 237–239 (Goluchowski c. Kálnoky, București, 11 martie 1891).

⁸⁶ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 155 (Bülow c. Caprivi, București, 17 martie 1891); *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 239 (același doc., în română).

privința căruia deja prezumtivul nou ministru al țarului la București, Nikolai Fonton, urma „să-l convingă” pe regele Carol⁸⁷. Se puna, prin urmare, problema „reînnoirii urgente a alianței cu România”, ceea ce și Kálnoky admitea, însă fără a promite ceva, cum „se aștepta” Reuss, „spre placul ori liniștirea” înalților oficiali de la București, asupra „conflictului național din Transilvania”. Ca reper, pentru a-și exprima „poziția”, contele ministru de externe ținea să ia cele ce avea „să-i spună”, de cum ar sosi la Viena, Goluchowski⁸⁸. Or, din cele ce avea să-i relateze, lui, contele Kálnoky, după ce-l „ascultase”, acesta, la *Ballplatz*, pe ministrul „imperial și regal” asumant de „misiune” în capitala României, Reuss a putut constata că, de la Viena, „reînnoirea alianței defensive cu micul regat” era scrutată prin aproape exclusivă considerare a „situației și dispozițiilor politice ale lui Carol I”⁸⁹; regele României „se arăta prea puțin dispus să reînnoiască alianța în vechea ei formă” (de la 1883, cu „accesiunea italiană” din 1888 – n.n.s., G.C.); pretextul, pentru o atare conduită a sa „era furnizat de faptul că niciunul dintre miniștrii săi de moment nu știa ceva despre /.../ tratatele secrete”, a căror inegală valoare contractuală, „se temea el”, le-ar și fi de neacceptat⁹⁰. Admițând doar veridicitatea „opiniei” regelui Carol I despre „membrii cabinetului Florescu”, ministrul Kálnoky și-a dat, în fața ambasadorului Reuss, frâu liber „regretului” că „reînnoirea tratatelor” nu s-a făcut pe timpul fostei „guvernări Manu – Lahovari”; s-a și întrebat dacă nu cumva „tratatul austro-ungaro-român, în cazul nedeunțării lui, ar mai avea o valabilitate de trei ani”, sub forma unei „prelungiri declarate” prin toamna 1891, așa cum „s-a întâmplat” la 1887–1888; ideea unei atare „prelungiri” nu era însă „realizabilă”, fiindcă presupunea „un ministru”, de neaflat între cei ai „guvernului Florescu”, ce „să înregistreze oficial” formalitățile fie și doar „declarative”; nici ideii ca regele Carol „să se conducă”, în „chestiunea prelungirii pentru încă trei ani”, numai „după principiile tratatelor”, fără a-și „înștiința” miniștrii, nu i s-au dat șanse de realizare, cât timp așa ceva prezenta riscul subminării „prestânței regale” la București; și ideea, tot a ministrului austro-ungar de externe, ca împăratul Franz Joseph „să-l invite, printr-o scrisoare personală”, pe regele Carol, „întru a se obliga, ambii, să mențină încă trei ani valabilitatea tratatelor”, s-a lovit de un anumit „risc”, acela de a fi depășită de cursul evenimentelor. S-a și convenit, finalmente, între Kálnoky și Reuss, ca să fie continuate „eforturile” plenipotențiarilor german și austro-ungar, susținute de „relațiile lor excelente”, spre „a-l convinge”, fără recurgere „la presiuni”, pe regele Carol I, în privința „necesității rămânării României alături de Tripla Alianță, dacă voia să-și salveze independența”⁹¹.

Pe baza celor raportate de Reuss și Bülow, de la Viena și, respectiv, București, ca și din „documentarea sa de serviciu”, cancelarul Caprivi a elaborat o foarte „instructivă” depeșă pentru ambasadorul german în capitala Dublei Monarhii⁹², act diplomatic a cărui lectură ar putea-o condensa, fără pic de exagerare, pe cea a aproape „întregii istorii a aderării României la Tripla Alianță”. De la bun începutul depeșei, cancelarul a ținut să

⁸⁷ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 155 și urm. (Reuss c. Caprivi, Viena, 19 martie 1891); *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 239 și urm. (același doc., datat însă 17 martie 1891).

⁸⁸ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 156 (doc. cit.).

⁸⁹ *Ibidem*, p. 156 și urm. (Reuss c. Caprivi, Viena, 25 martie 1891); v. și *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 240 și urm. (același doc., în română)

⁹⁰ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 156 (doc. cit.).

⁹¹ *Ibidem*, p. 157 (doc. cit.).

⁹² *Ibidem*, p. 158–160 (Caprivi c. Reuss, Berlin, 26 martie 1891); *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 242–244 (același doc., în română).

menționeze că „problema românească era un motiv de îngrijorare” („*ein Gegenstand der Besorgnis*”) pentru împăratul și guvernul Germaniei. Motivul s-a tot accentuat după ce, încă de prin anul 1880, „Bismarck îndemnase Viena spre o mai mare considerație față de România /.../. La vremea respectivă, prințul Bismarck i-a arătat baronului Haymerle că politica rusească ținea mai mult cont de specificul și sensibilitatea românilor decât politica austriacă și că, în competiția pentru prietenia României, Austro-Ungaria putea promite doar asigurarea unei situații existente, pe când Rusia oferea perspectiva unor achiziții <teritoriale și de populație> în Transilvania /.../. Situația a evoluat în dezavantajul Austro-Ungariei și al prietenilor ei”. Ea apărea mult înrăutățită, la 1890–1891, față de cum era în anii 1880–1883, revelatoare pentru așa ceva fiind și „legea grădinițelor de copii”, ce preconiza obligativitatea limbii maghiare din chiar treapta educațională „preșcolară” și mai ales pe seama românilor „de sub Coroana Ungariei”⁹³. Prin urmare, sesiza noul cancelar Caprivi, nu „aparenta slăbire a Triplei Alianțe”, invocată „pur convențional” de contele Kálnoky la „discuțiile” cu Reuss, ci „chestiunea națională” ce înțețea „ostilitatea românilor față de maghiari”, era „cauza adevărată” a reținerii regelui Carol I de la „reînnoirea tratatului de alianță” (a celui „cu Austro-Ungaria”, desigur, – n.ns., G.C.). „Adevărul”, admis și de Kálnoky, după cât putea fi „observator imparțial”, de pe poziția de ministru de externe al Dublei Monarhii, era că „agitația care s-a transmis în România, dinspre Transilvania, a provocat /.../ o zdruncinare a poziției regelui Carol și l-a obligat să aducă la putere un guvern antiaustriac spre a evita învinuirile ce i se aduceau de complicitate la prigonirea românilor de unguri”. Se și putea considera, de la Berlin și Viena, că „reînnoirea tratatului nu depindea de voința regelui, ci de autoritatea sau de lipsa sa de autoritate”⁹⁴. Era „un aspect” ce nu putea fi „remediat” decât „cu ajutor” sau „înțelegere concesivă” de la Viena și Budapesta, răzbătând „dintr-o politică administrativă echilibrată în Transilvania”. De „rezolvarea chestiunii transilvane” depindea „acoperirea de flanc”, prin angajamentele de alianță, de români, „în caz de război”. Cancelarul german se și arăta deplin convins că „neutralitatea pe care contele Kálnoky o aștepta de la România nu era deloc ceva de la sine înțeles” (subl. ns., G.C.), fiindcă, avertiza el, „dacă mai continuau stările de spirit tensionate, o răscoală în Transilvania, chiar de mică amploare, ar cuprinde și Regatul Român”. Așa încât, pentru eventualitatea că „nu s-ar reînnoi tratatul”, ar trebui să se țină seama atât „de faptul în sine al încetării alianței cu micul regat”, cât și cauza provocatoare de așa ceva, dată de „ostilitatea românilor contra ungarilor”. Din aceea cauză, „chiar dacă regele Carol I, printr-un gest energic, de forță, care nu-l prea caracteriza”, cum „credea” Caprivi, „ar impune prelungirea tratatului ca un fapt împlinit”, puterile considerându-se „aliate ale României” ar avea mai nimic „de câștigat”.

Cât timp „persista cauza ce a generat ostilitatea românilor față de unguri”, se îngroșa, în evaluările „de situație” ale cancelarului german, și „pericolul dezicerii de regele Carol a țării lui, printr-o revoluție”. Era de înțeles, de aceea, că „evoluția raporturilor cu micul regat depindea exclusiv de Austria sau mai precis de Ungaria, parte componentă a Dublei Monarhii”. Iar dacă, pentru acea evoluție, „motive economice, comerciale” generau „dificultăți”, rămânea ca „la negocierile reînnoirii alianței cu România” să conteze „strict argumente de natură politică și militară”. Limitarea la asemenea „argumente” o înțelegea Caprivi ca ținând de mai ales „preferința” Austro-Ungariei, „principala aliată a Germaniei”. La Berlin „se știa” că „o considerare

⁹³ *Die Grosse Politik*, vol. II, p. 158 (doc. cit.).

⁹⁴ *Ibidem*.

economică specială” a României de ambele „puteri germane”, din perspectiva recenteii lor convenții comerciale, ar provoca „reații virulente” ale Budapestei sau chiar ar inflama „dorința maghiarimii” de a se desprinde de Monarhia de Habsburg, încât aceasta să se vadă „plutind precum o insulă într-un ocean slav”. După cum „se știa”, tot la Berlin, că și mai grav ar fi, pentru „imperiile centrale”, dacă România, „insatisfăcută” de Tripla Alianță, ar ajunge cu „îndemnuri” de la Paris, „în rolul de avangardă a Rusiei și drum de acces pentru trupele acesteia”. României i-ar spori astfel „șansele” de a-și adjudeca Transilvania, iar Rusiei „i s-ar deschide drumul pe uscat spre Bulgaria și i-ar veni ușor, cu o mică desfășurare de forțe, să ridice, în Peninsula Balcanică, numeroși inamici ai puterilor germane” și să oblige îndeosebi Austro-Ungaria „să-și disloce încă o armată la frontiera ei de sud-est”⁹⁵. Nu era loc de îndoială, insista Caprivi, în privința „marei risc” ce l-ar reprezenta, pentru Germania și Austro-Ungaria, „desprinderea României de Tripla Alianță” și „decizia micului regat de a merge”, spre „satisfacția specială” a Franței, cu Rusia, „risc” ce ar implica, peste toate, „acutizarea pericolului de război”. De considerat, cu apăsare, la Berlin și Viena, era că, „în cazul unui tratat scris”, România ar fi angajată de partea „centralilor” fie cu „forțe armate”, după capacitatea ei, fie prin „a nu trece măcar de limitele unei neutralități binevoitoare” (subl. ns., G.C.). În ambele variante, „centralii ar fi dispensați, până când mari operațiuni decisive s-ar desfășura pe alte fronturi” (precum cel „de la Rin” – obs. ns., G.C.), de ceva „eforturi militare spre est”, iar Rusia „ar fi silită să țină un corp de observație la Prut”. Era foarte important, pentru eventualități de război, să fie considerată, la Berlin și Viena, cu deosebire, calitatea „de aliată” a României, stat mic, dar a cărui armată și-a probat apreciativ calitățile pe timpul anilor 1877–1878, la sud de Dunăre. Merita, de aceea, „un sacrificiu”, de la Viena, cu „trimitere” la Budapesta, spre a fi menținută România „în alianță”, chiar și pentru a se conta, la caz de „mare război”, măcar pe neutralitatea ei. „Numai că”, după cum „suna” concluzia cancelarului german de la finalul depeșei pentru Reuss, „neutralitatea României nu putea fi luată în calculele strategice ale Austro-Ungariei dacă survenirea ei era pusă dintru început sub semnul întrebării de exacerbarea urii naționale” (subl. ns., G.C.)⁹⁶.

Nu era simplu să fie „convinși cei de la Viena” despre felul în care, la Berlin, se punea problema „reînnoirii alianței cu România”, zisă, tot mai insistent după 1890, printr-un cam relaxat control al termenilor, și ca „a aderării micului regat la Triplă”. Permițându-și, fără „permisiunea” dată formal de cancelarul Caprivi, „să dea citire” depeșei acestuia, din 26 martie 1891, în „deschiderea” unor „discuții”, de peste numai patru zile, cu Kálnoky, la Viena, pe seama „chestiunii române”, generatoare de „îngrijorare împăratului și guvernului Germaniei”, ambasadorul Reuss a putut constata că „avertismentele” exprimate de la Berlin și privind complicarea respectivei „chestiuni” n-au fost „tocmai plăcute” contelui ministru de externe al Austro-Ungariei⁹⁷. În loc de răspuns „clar” la acele „avertismente”, Kálnoky „s-a arătat” ambasadorului german ca fiind, el, mai ales, bun cunoscător al „complicatei chestiuni”; a pretins că, „știind motivele reale ale ostilității românilor”, le-a lăsat rezervate politiciii interne a Dublei Monarhii, „ocolind” de aceea, „chestiunea”, la discuțiile cu „partea germană”; a împărtășit doar „considerațiile militare” ale cancelarului Caprivi, dar ca „legate de

⁹⁵ *Ibidem*, p. 159.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 160.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 160–163 (Reuss c. Caprivi, Viena, 30 martie 1891); *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 244 și urm. (aceiași doc., în română).

poziția duplicitară a regelui Carol”, asupra căreia s-au sesizat și cercurile militare de la Viena; s-a declarat de acord cu „cerința” decurgând din funcționalitatea „sistemului defensiv central-european ca România „să nu fie lăsată să ajungă în brațele Rusiei” („*wie wichtig es sei, die Rumänen nicht in die Arme Russlands zu lassen*”)⁹⁸; nu a înclinat însă și spre „înțelegerea chestiunii transilvane” într-un mod care să diminueze tensionarea „aderării României la Tripla Alianță”; a admis că guvernul Ungariei ar fi vădit „lipsă de tact în privința legii grădinițelor de copii”, însă nu-i supunea defel vreunei „învinuiri” preocuparea „de a croi drum limbii maghiare”, oficială, pe care funcționarii, mai ales, din partea transleithană a Dublei Monarhii, aveau datoria „de a o ști”; a acuzat pe „românii transilvăneni” care, refuzând „să învețe limba maghiară /.../, s-au dus în România”, spre „a se plânge întruna” și a se asigura de nimbul „de martiri”, cu impact asupra „unui irredentism aidoma celui italian”; a evitat să se prindă de firul „atragerii de atenție” din partea ambasadorului german „că, dacă guvernul maghiar aplica legea naționalităților <de la 1868–1869>, românii n-ar avea <sub raport legal> de ce să se plângă”; și-a făcut, în schimb, interlocutorul să admită „că asociațiunile culturale, manevrarea dispozițiilor școlare și alte asemenea măsuri /.../ nu înlăturau vechea dușmănie dintre maghiari și români”, ce s-ar menține și pe fondul „democratizării vieții publice a Ungariei”, cu presupunere de ceva „îmbunătățiri legislative”; a căutat să se facă „bine înțeles” de ambasadorul Reuss că el, contele Kálnoky, de pe poziția de ministru de externe al Dublei Monarhii, nu era în putere și nu avea în atribuții să determine guvernul de la Budapesta să schimbe legislația internă a Regatului Ungariei și să atenueze manifestări ale „șovinismului unguresc”⁹⁹; raportându-se strict „la rațiunile alianței defensive”, a punctat „concluziv” că nu „irredentismul românesc”, ci „lipsa de energie” a regelui Carol, „caracterul slab” al acestuia și chiar „stingerea sentimentelor reginei Elisabeta pentru patria ei germană” făceau să cadă în dificultate „problema reînnoirii tratatului secret din 1883”; și-a reiterat opinia că „singurul mijloc” de a apropia rezolvarea acelei „probleme” era „să se insiste”, de la Berlin și Viena ori prin miniștrii Bülow și Goluchowski la București, „asupra dispozițiilor regelui Carol I, a căror îndreptare după exigențele „alianței defensive” putea fi înalt asigurată și de „o scrisoare personală” a împăratului Franz Joseph destinată „admiratorului său sincer” de pe tronul regal al României¹⁰⁰.

Pe cât de mult se pretindea, de la Viena, și, din rațiuni de ultimă instanță ale funcționalității „tandemului puterilor germane”, se admitea, la Berlin, că asupra „persoanei” regelui Carol I era de insistat pentru a se face „reînnoirea actelor secrete de alipire a României la Tripla Alianță”, pe atât de serios se considera „suveranul micului regat” ancorat în probleme de guvernământ, de „viață a curții regale”, chiar de anvergură națională, înainte de a căror rezolvare ori calmare nu vedea cum să forțeze nota unor „angajamente de maximă importanță cu alte state”, fără consimțământul, implicant de speciale responsabilități, dat de măcar prim-ministrul Florescu și de titularul Externelor, Esarcu. Or, invocarea „neîncrederii” în cei doi membri ai guvernului, ca, de altfel, în cam toată „echipa de miniștri”, pe diverse motive, precum „simpatiile *pro* Rusia” și labilitățile atitudinale, i-a servit regelui spre a para „insistențele” lui Goluchowski sau ale lui Bülow asupra urgenței „reînnoirii actelor de aderare a României la Tripla Alianță”. Acea invocare, manevrieră, poate pur retorică, a beneficiat momentan de faptul că Legațiile Germaniei și Austro-Ungariei din București

⁹⁸ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 161 (doc. cit.).

⁹⁹ *Ibidem*, p. 161 și urm.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 162 și urm.

au tot înregistrat pentru a fi raportate centralele diplomatice de la Berlin și, respectiv, Viena, cu deosebire după 1883, „cuvinte” rostite de membri marcanți ai fostului, de cam trei ani înainte de 1891, „guvern I. C. Brătianu”, de „frunțași junimiști” și de însuși regele Carol despre „orientarea prin tradiție pro-rusă a bătrânilor conservatori”. Aceeași invocare, din partea „suveranului regal” nu s-a făcut defel „auzită” pe planul vieții publice interne a României. „Guvernul I. Em. Florescu” a și fost „de neschimbat”¹⁰¹ în timpul cât el a organizat, cu fie și „discutabil succes”, alegerile parlamentare¹⁰² ce aproape „s-au lipit” de preliminariile „jubileului de 25 de ani de domnie a lui Carol I”¹⁰³. La momentul festiv, din 10/22 mai 1891, Majestatea Sa Regele s-a arătat „încântat” de scrisorile de felicitare ale altor suverani ori șefi de state – cea din partea împăratului Franz Joseph fiind „special încălzită și de cauza alianței defensive”¹⁰⁴ –, parcă și spre a compensa, involuntar, desigur, lipsa de gest epistolar al țarului Alexandru al III-lea și chiar de reprezentare protocolară a acestuia „la festinul regal românesc”¹⁰⁵. Moartea lui Ion C. Brătianu, cu câteva zile înainte de „jubileul” din 10/22 mai, l-a marcat profund sufletește pe rege („*Mare pierdere pentru mine și pentru Țară*”)¹⁰⁶ și „a zdruncinat” serios Partidul Național Liberal, cum, nu neapărat „din simpatie” pentru „memoria” fostului premier al României, remarcă Goluchowski („*Liberalii au pierdut un lider al cărui nume însemna un program politic /.../. Dispariția extraordinarului om de stat /.../ este o pierdere grea nu numai pentru țara sa, ci, mai ales, pentru regele ei*”)¹⁰⁷. Apropiata săvârșire din viață și a altui „uriaș edificator al României Moderne”, Mihail Kogălniceanu, avea să îndurereze „mai ales țara lui”¹⁰⁸. La Palatul Regal, o problemă „de delicat consum sufletesc”, dar și suscitantă de înalte responsabilități publice, a prins să fie cea „a intenției înflăcărate a prințului Ferdinand de mariaj cu Elena Văcărescu, preferata reginei Elisabeta”¹⁰⁹, problemă degradată, prin severa intervenție a regelui

¹⁰¹ *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 250 (Goluchowski c. Kálnoky, București, 18 aprilie 1891).

¹⁰² *Ibidem*, p. 251 și urm. (același c. același, București, 2 mai 1891).

¹⁰³ *Ibidem*, p. 256 și urm. (același c. același, București, 28 mai 1891); v. și Sorin Liviu Damean, *Diplomați englezi în România, II, 1881–1914*, Craiova, 2009, p. 194 și urm. (Frank Lascelles c. Salisbury, București, 25 mai 1891).

¹⁰⁴ *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 256 (Goluchowski c. Kálnoky, București, 28 mai 1891).

¹⁰⁵ *Ibidem*. De la Legația Rusiei din București, de unde fusese „rechemat” Hitrovo, se pare că nu s-a raportat Externelor din Petersburg ceva semnificativ despre „jubileul domniei lui Carol I”; v. *Rapoarte diplomatice ruse din România 1888–1898*, ed. Flavius Solomon, Adrian-Bogdan Ceobanu, Andrei Cușco, Grigorii Șkundin, Iași, 2014, *passim*.

¹⁰⁶ Carol I al României, *op. cit.*, vol. II, p. 233 (Sâmbătă 4/16 mai 1891. „*Depeșă de la D. A. Sturdza, îmi anunța moartea lui I. Brătianu...*”).

¹⁰⁷ *Regele Carol I în raporturile diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 258 (Goluchowski c. Kálnoky, București, 16/28 mai – poate 4/16 mai, obs. ns., G.C. – 1891); v., pentru comentarii în cam aceeași notă, Sorin Liviu Damean, *op. cit.*, II, p. 192 și urm. (Frank Lascelles c. Salisbury, București, 20 mai 1891, cu menționarea zilei de 16 mai st. n. ca fiind a morții lui I. C. Brătianu).

¹⁰⁸ Carol I al României, *op. cit.*, vol. II, p. 246; v. și Sorin Liviu Damean, *op. cit.*, II, p. 199 (Frank Lascelles c. Salisbury, București, 6 iulie 1891, cu mențiunea că M. Kogălniceanu, „*the veteran Romanian Statesman whose name is connected with the principal events of the Romanian history during the last half century*”, a murit la Paris, „*on the 2nd instant during an operation*”).

¹⁰⁹ Carol I al României, *op. cit.*, vol. II, p. 240 (10/22 iunie. „D. A. Sturdza – *Se teme că Nando s-a îndrăgostit de Elena Văcărescu*”); Sorin Cristescu, *op. cit.*, p. 263 (Carol I c. Maria de Flandra, Castel Peleş, 7 august 1891, pentru mențiunea că au fost făcute, „cu câteva zile în urmă /.../, demersurile pentru a o îndepărta” pe Elena Văcărescu de regina Elisabeta, căreia tânăra Văcărescu „i-a devenit călău”, distrugându-i sănătatea); v. și Sorin Liviu Damean, *op. cit.*, II, p. 196 și urm. (Frank Lascelles c. Salisbury, Sinaia, 29 iunie 1891); *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 264–266 (Nikolaus Szécsen, însărcinat cu afaceri, c. Kálnoky, București, 29 iunie 1891).

Carol, până a ajunge „un incident închis”¹¹⁰. Problema a implicat, din start, nu doar raportarea factorilor politici decizionali „ai țării” la articole constituționale privind Regalitatea și condiția prințului moștenitor al Tronului¹¹¹, ci și sensibilizarea raporturilor României cu puterile Triplicei¹¹², orientate de „cauza regimurilor monarhice, întru binele statelor defensiv aliate”.

Era timpul când viața publică internă a Vechiului Regat și „aderarea” acestuia la Tripla Alianță s-au tensionat mult și pe seama „chestiunii transilvane”. În zilele de 5/17–16/28 octombrie 1890, Conferința a IV-a, de la Sibiu, a Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria a adoptat proiectul de *Memorandum*, elaborat de Iuliu Coroianu, rămânând însă deschisă până spre ianuarie 1892 problema destinatarului respectivului mare act revendicativ, Vincențiu Babeș și Al. Mocioni considerându-l menit „internaționalizării cauzei românilor de sub Coroana Ungară”, pe când I. Rațiu și Vasile Lucaciu țineau „să fie adresat împăratului Franz Joseph”¹¹³. Stadiul atins de mișcarea națională a românilor din Dubla Monarhie a atras mai mult decât înainte de 1890 atenția cercurilor politice sau de presă la nivel internațional. În „lumea germană”, căpătase deja audiență „Rumänische Revue”, editată de Cornel Diaconovici¹¹⁴. Un prestigios jurnalist, Schwenhagen, de la „Preussische Zeitung” („Kreuzzeitung”), „a dat luminii tiparului” un articol de mare efect privind „situația românilor din Ungaria”, implicațiile serioase ale „chestiunii transilvane” asupra „angajării României de partea Triplei Alianțe”¹¹⁵. Consulul general al Germaniei la Budapesta, Alexander von Monts, destinase cancelarului Caprivi, încă din decembrie 1890, un întins memoriu despre „problema naționalităților din Ungaria”, despre cea a românilor, cu deosebire¹¹⁶. Relevarea „contradicției între ideea de stat național maghiar și caracterul multinațional al Ungariei” a făcut obiectul unui alt memoriu al consulului Monts, destinat tot cancelarului Reichului¹¹⁷, atenției căruia i-a mai supus și un memoriu al „colegului” consul general britanic, Arthur Nicolson, pentru „guvernul său”, pe tema „stării și drepturilor

¹¹⁰ Regele Carol a notat mai ales „reacția Țării” față de intenția „de mariaj” a prințului Ferdinand cu Elena Văcărescu, asupra căreia era aruncată toată „vina”; v. Sorin Cristescu, *op. cit.*, p. 263 (Carol I c. Maria de Flandra, Castelul Peleş, 7 august 1891, cu mențiunea: „Aici în țară ura împotriva Elenei Văcărescu este atât de mare că, dacă ar da ochii cu ea, ar fi spânzurată”).

¹¹¹ Sorin Liviu Damean, *op. cit.*, II, p. 197 și urm. (Frank Lascelles c. Salisbury, Sinaia, 5 iulie 1891).

¹¹² Carol I al României, *op. cit.*, vol. I, p. 243 (21 iunie/3 iulie: „Cancelarul Caprivi este foarte îngrijorat din cauza situației. Toate ziarele cer ca E. V. să fie concediată”). Pentru a preveni complicarea „situației”, premierul I. Em. Florescu „l-a trimis”, se pare că fără înștiințarea regelui Carol, pe Al. Em. Lahovari, la Sigmaringen, „cu o scrisoare pentru prințul Leopold von Hohenzollern”, tatăl lui Ferdinand și frate al „suveranului României”; v. *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 264 (N. Széczen c. Kálnoky, București, 28 iunie 1891). Și împăratul Wilhelm al II-lea și-a exprimat „îngrijorarea față de situație”, printr-o „scrisoare personală” adresată aceluiași Leopold von Hohenzollern; v. *ibidem*, p. 267 (Goluchowski c. Kálnoky, București, 4 iulie 1891, cu mențiunea că Bülow fusese „chemat” de kaiserul Germaniei, pentru a duce el, la Sigmaringen, „scrisoarea”).

¹¹³ Liviu Maior, *Transilvania, în Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, *De la Independență la Marea Unire (1878–1918)*, coord. Dan Berindei, Gheorghe Platon, Gheorghe Cliveti, Gheorghe Iacob, București, 2015, p. 539; v. și Vasile Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947, *passim*.

¹¹⁴ Teodor Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale, I (1878–1895)*, Timișoara, 1979, p. 84–90.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 221 (Bülow c. Caprivi, București, 18 noiembrie 1890); *ibidem*, p. 221–223, pentru articolul lui Schwenhagen, *Die Rechtlosigkeit der Rumänen in Ungarn*, din „Preussische Zeitung” („Kreuzzeitung”), Berlin, 7 octombrie 1890; v. și Teodor Pavel, *op. cit.*, I, p. 223 (nota ed.).

¹¹⁶ Teodor Pavel, *op. cit.*, I, p. 225–228 (Alexander <nu Anton!> von Monts, memoriu pentru Caprivi, Budapesta, 11 decembrie 1890).

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 250–252 (același c. același, Budapesta, 18 mai 1891).

românilor din Transilvania”¹¹⁸. Pe aceeași temă, sus-menționatul jurnalist Schwenhagen a ținut să poarte, la București, „discuții” cu înalți oficiali români, „întâmplare” ce nu scăpase „atenției” lui Bülow¹¹⁹. Din capitala României, ministrul plenipotențiar german a prins a raporta, într-un ritm accelerat, cancelarului Caprivi, despre „înfierbântarea” dezbaterilor Camerelor Legislative ale Regatului asupra „chestiunii transilvane”¹²⁰; despre „acțiunea irredentistă” a *Ligii pentru unitatea culturală a românilor*¹²¹; despre faptul, subliniat de regele Carol, că sus-citata „chestiune” făcea imposibilă „antrenarea țării sale alături de Austro-Ungaria, în caz de război”¹²². În același an, 1891, două acte publicistice de esențială referință au și dat, la București, măsura tensionării arcului „interconționării” cauzei naționale cu orientarea politicii externe a Vechiului Regat: *Memoriul studenților universitari români privitor la situația românilor din Transilvania și Ungaria* și articolul ori broșura lui Take Ionescu, *La politique étrangère de la Roumanie*¹²³.

Orientarea „spre imperiile centrale” a Regatului României, tot mai dezbătută, chiar și „fără cunoaștere expresă a tratatelor”, de Camerele Legislative din București și intens comentată „de presa internă”, cu editoriale privind și „opinii ale jurnalelor străine”, a ajuns serios provocată și de unele evenimente internaționale. Incidente tragice de la Sofia¹²⁴, cu risc mare de „reaprinde a crizei bulgare”, au dat motive serioase de „circumspecție românească față de Rusia”, în condițiile când „plecarea lui Hitrovo din postul de ministru al țarului la București” nu a prea respectat „uzanțe diplomatice” („*A trebuie să abandoneze câmpul activității sale /.../ și a plecat în tăcere /.../, exact ca un criminal rușinat*”)¹²⁵, iar „sosirea” înlocuitorului său, N. Fonton, s-a înregistrat, formal, cu ceva întârziere¹²⁶. Desemnarea noului ministru plenipotențiar al Rusiei, „trecut” și prin „servicii” la ambasada aceleiași mari puteri din capitala Austro-Ungariei, și, de aceea, cam „ferit de intrigi orientale”, a dat impresia de „îmbunătățire a intențiilor curții țariste față de România”¹²⁷. De la Petersburg, ministrul Emil I. Ghica reținuse din „discuții cu Giers” și dăduse „de știre” regelui Carol că Franța „*a demandé à plusieurs reprises*” un tratat între ea și Rusia, „știre” pe care suveranul României „i-a comunicat-o” și lui Bülow, ce n-a ascuns-o de „curiozitatea” lui Goluchowski¹²⁸. După semne discrete de „mutuală bunăvoință”, de prin anul 1890, privind „chestiunea împrumuturilor ruse la Paris”¹²⁹, dialogul de nivelul ofițerilor „stat majoriști”¹³⁰ sau „ideea” de

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 253 și urm. (același c. același, Budapesta, 25 iunie 1891), 254–256 (A. Nicolson, memoriu pentru *Foreign Office*, iunie 1891, doc. anexat de Monts la raportul său din 25 iunie 1891 destinat cancelarului Caprivi).

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 221, 224 și urm. (Bülow și Caprivi, București, 18 și 29 noiembrie 1891).

¹²⁰ *Ibidem*, p. 229 și urm., 230 și urm. (același c. același, București, 21 decembrie 1890, 1 ianuarie 1891).

¹²¹ *Ibidem*, p. 232 și urm., 234 și urm. (același c. același, București, 3 și 4 ianuarie 1891).

¹²² *Ibidem*, p. 238 și urm., 234 și urm. (același c. același, București, 1 martie 1891).

¹²³ Articolul/broșura lui Take Ionescu, în germană, *Rumäniens auswärtige Politik*, în „*Rumänische Revue*”, Viena, VIII (1892), fasc. 5, p. 239–250, și fasc. 6–7, p. 350–375; *apud* Teodor Pavel, *op. cit.*, p. 115.

¹²⁴ În capitala Bulgariei, a fost asasinat ministrul de finanțe al Principatului și a ajuns „foarte amenințat” premierul Șt. Stambulov, adept al politicii „desprinderii de influența Rusiei”; *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 247 și urm. (Goluchowski c. Kálnoky, București, 7 aprilie 1891).

¹²⁵ *Ibidem*, p. 254 (același c. același, București, 12 mai 1891).

¹²⁶ Noul ministru al Rusiei, Fonton, avea să sosească, la București, în ziua de 23 iunie st.n. 1891; *ibidem*, p. 262 (același c. același, București, 25 iunie 1891).

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 252 și urm. (Goluchowski c. Kálnoky, București, 2 mai 1891, cu redare de pasaje, în franceză, din raportul lui Emil I. Ghica pentru Carol I).

¹²⁹ *Documents diplomatiques français*, 1re série, tom VIII, p. 13 (Vauvineux, însărcinat cu afaceri, c. Ribot, Petersburg, 25 martie 1890).

¹³⁰ *Ibidem*, p. 225 și urm. (Laboulaye c. Ribot, Petersburg, 24 august 1890).

trimitere a unei escadre a Republicii „pe apele Balticii”¹³¹, s-a ajuns ca „apropierea politică franco-rusă” să încarce serios cronică evenimentială a primăverii și verii anului 1891. „Scrisori personale”, între președintele Carnot și împăratul Alexandru al III-lea¹³², remiteri de înalte ordine, Sfântul Andrei, la Paris, și Legiunea de Onoare, la Petersburg¹³³, au ridicat, pe măsura circulării „informațiilor”, valul comentariilor de presă, din mai ales „marile capitale”, asupra „apropierii strategice franco-ruse”¹³⁴.

În „jurnale” de la Paris și Petersburg, precum și la nivelul „întrevederilor diplomatice” s-a considerat că motivul de impulsione a „apropierii franco-ruse” ar fi fost „reînnoirea” din mai 1891 a Triplei Alianțe¹³⁵. N-a fost cum, în situația dată, ca unele incidente între catolici și ortodocși, la Bethleem, să mai perturbeze, precum „odinioară”, relațiile franco-ruse¹³⁶. În strict secret, la Petersburg, generalul francez Raoul de Boisdeffre și cel rus, Nikolai Obrucev, au demarat „discuții” asupra unei „înțelegeri”, de nivelul Statelor Majore ale armatelor celor două „părți interesate de o cooperare”¹³⁷. Ridicate, apoi, la standard diplomatic, „discuțiile” aveau să conducă, din inițiativa lui Giers¹³⁸, la primul acord politic franco-rus, înregistrat sub forma unor „propuneri” ale cabinetului de la Petersburg¹³⁹, cărora cel de la Paris să-și dea „adeziunea”¹⁴⁰. Acordul, „motivată de situația creată în Europa prin reînnoirea manifestă a Triplei Alianțe și adeziunea mai mult sau mai puțin probabilă a Marii Britanii la țintirile politice ale acelei alinieri de state”, apărea ca unul „de principii”, pentru „anumite eventualități”, când „cele două părți” mutual acordante, dar „neangajate de vreo ligă”, să poată „bine conveni asupra garanțiilor cele mai eficace pentru menținerea păcii”; cu prioritate, „să-și definească și să-și consacre antanta cordială”, încât „să se concerteze asupra oricărei chestiuni de natură să pună pacea generală în cauză” (art. I); „să se înțeleagă /.../, în cazul periclitării păcii” și în cel când una sau alta dintre „cele două părți” ar fi „amenințată de vreo agresiune”, asupra „măsurilor” reclamabile de acele „eventualități”, „cazuri” (art. II)¹⁴¹. Acordul, în forma sa scriptică, a stat, se știe, sub consemnul secretomaniei diplomatice de *Belle Epoque*, ceva timp. În vara anului 1891, faptului acelui acord i s-a dat confirmarea publică prin „întâmplarea de senzație” a vizitei unei escadre franceze, comandată de amiralul Alfred Gervais, la Kronstadt, port

¹³¹ *Ibidem*, p. 203 (același c. același, Petersburg, 14 august 1890).

¹³² *Ibidem*, p. 453–455 (același c. același, Petersburg, 4 aprilie 1891, despre remiterea unei scrisori a președintelui Franței pentru împăratul Rusiei).

¹³³ *Ibidem*, p. 446 (același c. același, Petersburg, 26 martie 1891, că președintelui Carnot i se va remite ordinul Sfântul Andrei).

¹³⁴ *Ibidem*, p. 456 și urm. (D’Estomelles de Constant, însărcinat cu afaceri, c. Ribot, Londra, 10 aprilie 1891, privind presa britanică), 458–461 (Herbette c. Ribot, Berlin, 10 aprilie 1891, „analiza” presei germane), 471 și urm. (Vauvineux c. Ribot, Petersburg, 2 mai 1891, despre „jurnalele” ruse).

¹³⁵ *Ibidem*, p. 556–558 (Vauvineux c. Ribot, Petersburg, 9 iulie 1891, după „discuții cu Giers”).

¹³⁶ *Ibidem*, p. 559 și urm. (același c. același, Petersburg, 10 iulie 1891).

¹³⁷ *Ibidem*, p. 576–580 (Boisdeffre, memoriu pentru Șeful Statului Major General al Armatei Franceze, Paris, 16 iulie 1891).

¹³⁸ *Ibidem*, p. 624 și urm. (Laboulaye c. Ribot, Petersburg, 6 august 1891, despre „proiectul de acord” supus de Giers atenției „părții franceze”, 631 (Ribot c. premierul Freycinet, titular și al Ministerului de Război, Paris, 7 august 1891, despre același proiect al lui Giers).

¹³⁹ *Ibidem*, p. 683 și urm. (Mohrenheim, ambasadorul Rusiei, c. Ribot, Paris, 15/27 august 1891), 684 (Giers c. Mohrenheim, Petersburg, 9/21 august 1891, cu „propuneri de acord” anexate notei lui Mohrenheim c. Ribot, din 27 august 1891).

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 686 (Ribot c. Mohrenheim, Paris, 27 august 1891, notă de adeziune a „părții franceze” la textul „rus” de acord).

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 684 („propuneri” de acord, sub forma notei lui Giers către Mohrenheim, din 9/21 august 1891, anexate notei lui Mohrenheim pentru Ribot, din 27 august, același an).

baltic, unde „perechea imperială rusă”, acompaniată, interesant, de regina Greciei, a catadicsit să descindă pe navele militare *Marengo* și *Marceau* ale Republicii¹⁴², pentru ca, apoi, la *Peterhof*, dineul „de onoare a însuflețitorilor vizitatori” să presupună și intonarea imnului *Marseillaise*, cu însuși țarul autocrat pretându-se total unui asemenea act de solemnitate („*L'Empereur /.../ a porté un toast à M. le Président de la République, à la belle marine française et en particulier à l'escadre réunie à Cronstadt. Le toast a été suivi de l'exécution de la Marseillaise*”)¹⁴³.

S-a apreciat, cu deosebire de istorici români¹⁴⁴, că „apropierea” franco-rusă, devenită spre finele anului 1893 *alianță*¹⁴⁵, ar fi putut constitui „alternativă” pentru orientarea politicii externe a Vechiului Regat, în condițiile când, după 1890–1891, rațiunile „aderării” acestuia la Tripla Alianță s-ar fi diminuat, pe măsură ce „chestiunea transilvano-bănățeană”, completată și de cea „bucovineană”, a tot înăsprit raporturile dintre București și Viena, iar la „curțile imperiale germanice” s-a cam blocat „audiența” interpretării date de regele Carol I și de „miniștrii săi diplomatic avizați” tratatelor de la 1883 și 1888, zise și de „inclușterea a unui mic stat de o mare Ligă a Păcii”. Unui asemenea mod de a aprecia „alternativa la cea orientare politică” i s-au putut identifica „cuvinte” atestative între militanți naționali sau la nivelul cercurilor politice și de presă ce făceau „opozitie celor de la guvernele țării”, chiar și pe firul unor însemnări ori mărturisiri de intimitate ale unor titulari de portofolii ministeriale, nutritori de „sentimente filofranceze”. Nu s-au înregistrat însă „cuvinte” de acel gen și în orizontul întreprinderii efective a politicii externe a Regatului României Mici. În anul 1891, spre exemplu, când desemnarea lui N. Fonton ca ministru plenipotențiar la București a fost „înflorită” de declarații de „bune intenții ale curții țariste” față de România¹⁴⁶, de chiar „sugestia” pentru regele Carol și „cabinetul său” de a ține seama de implicațiile „apropierii franco-ruse”, favorizante atât „securității micului stat de la Gurile Dunării”, cât și „aspirațiilor” acestuia spre Transilvania, Banat și Bucovina¹⁴⁷, înalților oficiali ai Vechiului Regat le-a fost dictată, de „lecțiile trecutului apropiat” și de intuirea intereselor de fond ale „combinațiilor marilor puteri”, o maximă circumspecție pe alimentul de receptare a pretinselor noi dispoziții politice ale Imperiului Tuturor Rusiilor. Concomitent, aceiași înalți oficiali nu puteau omite, din aceleași „lecții”, că de fiecare dată, precum la 1857–1858 sau la 1867, când a căutat „înțelegeri strategice” cu Rusia, Franța, de una singură, fără „aliați ori parteneri occidentali”, și-a manifestat disponibilitatea pentru concesiile pliabile „tendințelor marii curți nordice spre Dunărea de Jos și Balcani”¹⁴⁸. Creșterea puterii Germaniei nu putea fi decât un motiv, măcar de subînțeles, pentru atare concesiile. De aceea, decidenții politici români au și continuat să perceapă, la

¹⁴² *Ibidem*, p. 601–603, 606 (Laboulaye c. Ribot, Petersburg, 26 și 27 iulie 1891, relatări detaliate ale celor „întâmpate”).

¹⁴³ *Ibidem* (același c. același, Petersburg, 29 iulie 1891).

¹⁴⁴ Gheorghe N. Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță 1878–1914*, București, 1979, p. 7–9, 185 și urm.; V. Cristian, *1878–1914*, în vol. *România în relațiile internaționale 1699–1939*, coord. L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon, Iași, 1980, p. 337, 345 și urm.; v., pentru mai tranșantă punere a problemei „alternativei”, Teodor Pavel, *op. cit.*, I, p. 115 și urm.; Corneliu Mihail Lungu, *Relațiile româno-austro-ungare 1875–1900*, București, 2002, *passim*, pentru subînțelegerea „alternativei pro-franco-ruse” din duritatea raporturilor româno-austro-ungare, în creștere după 1891.

¹⁴⁵ *Documents diplomatiques français*, 1re série, tom IX–X, *passim*.

¹⁴⁶ *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 262 și urm. (Goluchowski c. Kálnoky, București, 25 iunie 1891).

¹⁴⁷ *Rapoarte diplomatice ruse din România*, p. 253 și urm. (proiect de instrucțiuni pentru N. A. Fonton, Petersburg, 29 st.v. mai 1891).

¹⁴⁸ A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 96–98, 180 și urm.

1891, „noile dispoziții” ale Rusiei „în cheie de tradițională subversivitate”¹⁴⁹. Iar că au avut dreptate să facă așa ceva, am putut limpede deduce din „instrucțiunile” recent publicate ale ministrului rus de externe, Giers, pentru desemnatul reprezentant al țarului la București, N. Fonton¹⁵⁰; acele „instrucțiuni” au prezentat trăsăturile unui program de politică „de influență”, chiar „de subversiune”; desemnarea noului trimis extraordinar și ministru plenipotențiar, pentru a-și reprezenta Țarul la București, „a coincis” cu victoria în alegeri a unui guvern ai cărui „frunțași”, generalul I. Em. Florescu și Lascăr Catargiu, „și-ar fi exprimat de mai multe ori”, în anii cât ei și partidul lor au ilustrat opoziția „antibrătienistă”, convingerea „că România nu trebuia să se lege de mâini prin obligații externe pripite, ci să urmeze o politică națională, bazându-se pe Rusia”; România „a depășit prin dezvoltarea sa alte părți ale Peninsulei <Balcanice>, structura sa politică internă prezentând însă inconsecvențe și contradicții” („*Instituțiile politice, reprezentând copiii trunchiate după constituțiile liberale occidentale, nu răspund nevoilor naționale adevărate /.../. Regele Carol, străin de origine, nu a reușit încă să se familiarizeze cu țara care l-a chemat pe tron*”)¹⁵¹.

Sub titlu special era „instruit” Fonton asupra faptului că politica externă a României „se afla aproape exclusiv în mâinile lui Carol I /.../, ce a negat mereu, chiar și în cele mai confidentiale mărturisiri, existența unei înțelegeri scrise cu Tripla Alianță formată din Germania, Austro-Ungaria și Italia” (regele spunea adevărul, ținând seama că România nu a aderat formal la tratatul Triplicei, din 20 mai 1883, „reînnoit și completat” în 1887 și 1891 – obs. ns., G.C.); „caracterul artificial al influenței austro-ungare la București, fie și sub paravan german, nu putea fi negat, având în vedere năzuințele firești ale României, îndreptate către reunirea cu Transilvania, Banatul și Bucovina, precum și antipatiile românilor față de austro-maghiari”; „Biserica Română”, exponentă a Ortodoxiei ce „a reprezentat o legătură puternică între Rusia și populațiile balcanice”, îndura încă „umilința și înjosirea după loviturile încasate prin politica principelui <Alexandru Ioan> Cuza”; Rusia „a oferit asistență Ortodoxiei din România prin toate căile și mijloacele dependente de ea”; era important ca Fonton să acorde „o atenție specială Asociațiunii Ortodoxe din Iași” (înființată în anul 1885, sub președinția episcopului Melchisedec – n.ns., G.C.), absolvenților români ai seminariilor teologice rusești și Bisericii Ruse de la Sulina; „partea rusă” regreta că guvernul român, prin interzicerea participării oficiale a clerului „în acțiuni de binefacere”, a blocat stipendierea de la Petersburg, „din fondurile mănăstirilor moldovenești basarabene”, a Asociațiunii Ortodoxe al cărei „scop”, la Iași, „era de a lupta împotriva propagandei occidentale tot mai puternice și împotriva teoriilor sociale dăunătoare”¹⁵²; sub raport economic, „influența rusă” în România nu avea șanse; era important, pentru „influența curții pravoslavnice”, să se țină seama de „relațiile politice și spirituale”, de „așezarea geografică” a României, între Austro-Ungaria, Serbia și Bulgaria; delimitările de frontieră ruso-române, cu implicații asupra pescuitului pe Dunăre, „protejații” și „supușii bulgari” ai Rusiei aveau să stea în preocuparea noului ministru al țarului la

¹⁴⁹ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 167 și urm. (Bülow c. Caprivi, Sinaia, 11 august 1891, despre impresia și îngrijorarea produse oamenilor politici și jurnaliștilor români de „evenimentele de la Kronstadt”); *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 253 (Goluchowski c. Kálnoky, București, 2 mai 1891), după „discuții” cu Bülow pe seama celor raportate de Emil I. Ghica, din Petersburg, regelui Carol I).

¹⁵⁰ *Rapoarte diplomatice ruse din România*, p. 253–256 (proiect de instrucțiuni pentru N. A. Fonton, Petersburg, 29 mai st.v. 1891, text în română); pentru textul doc. în rusă, v. *ibidem*, p. 247–251.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 253 și urm. (textul în română).

¹⁵² *Ibidem*, p. 254 și urm.

București; aveau să stea mai ales „supușii bulgari, prigoși de guvernul de la Sofia”, a căror „cauză” urma să fie susținută „dintr-un fond” la dispoziția ministrului Fonton și „constituit din plățile efectuate către Rusia de Principatul Bulgariei în contul unor datorii”, încât să fie „bine cheltuit” pe teritoriul Regatului Român („*România constituie pentru Rusia un punct de supraveghere a Bulgariei*”¹⁵³; în România ființa „o agentură polițienească secretă” a Rusiei¹⁵⁴.

Din mai ales necesitatea prevenirii „noului val al ambițiilor marelui vecin răsăritean” filtrate de o foarte sofisticată „politică de influență”, România oficială nu putea privi, în 1891 și ceva ani după aceea, „apropierea franco-rusă” ca alternativă la „inclusiunea Regatului de sistemul defensiv central-european”. Implicațiile de ordin general ale acelei „apropieri” au fost resimțite la București nu atât direct dinspre ea, cât indirect, în nuanțe mai pronunțate ale „presiunilor” germane și austro-ungare pentru „reînnoirea tratatelor de alianță defensivă”. Impresia produsă asupra cercurilor politice și de presă germane¹⁵⁵ de „vizita” escadrei franceze la Kronstadt și de atitudinea țarului Alexandru, care a toastat, „*en levant son verre*”, în onoarea președintelui Carnot și întru „prosperitatea” flotei franceze¹⁵⁶, a fost, fără îndoială, profundă, cu serioase note de „îngrijorare”. Manifestările publice din Petersburg¹⁵⁷ și Paris¹⁵⁸ „au alarmat” Externele Germaniei, de unde s-au solicitat, cu deosebire Ambasadei Reichului în capitala Rusiei¹⁵⁹, „informații” ce să confirme dacă, sub „acoperirea dată de vizita escadrei franceze” și de declarațiile sau „gesturile ruse de onorare a emisarilor navali ai Republicii”, s-a realizat vreun „acord militar” între puterile de la extremitățile continentului european. Asigurările exprimate de Giers ambasadorului german Schweinitz despre „lipsa unui acord de acel fel”¹⁶⁰, poate și pentru a camufla cursul real al diligențelor franco-ruse menite *acordului politic* ce avea să se încheie, la Paris, pe 27 august, cum am constatat, n-au prea diminuat „îngrijorarea” înalților oficiali germani tocmai „aflând” și că „escadra franceză”, schimbându-și ruta inițial stabilită „a revenirii acasă”, a făcut „un popas” la Portsmouth, unde marinarii Republicii au fost ovaționați de publicul britanic și „onorați” de însăși regina Victoria¹⁶¹. „Îngrijorării” și chiar „furiei” față de evenimentele marcând „apropierea franco-rusă” le-a dat frâu liber, la Viena, Kálnoky, la „o discuție” cu Bülow, „trecător”, acesta, prin capitala Austro-Ungariei. În acele evenimente, ministrul de externe al Dublei Monarhii și interlocutorul său german au admis „semnele” de mai ales reacție a Franței „iritate” („*irritiert, nicht decouragiert*”) de felul cam manifest al „reînnoirii” din mai 1891 a Triplei Alianțe¹⁶². La acel fel „manifest”, italienii și-au avut partea lor principală de contribuție, într-un moment când premierul Rudini „gândise” să măcar simuleze „o îmbunătățire” a relațiilor Regatului

¹⁵³ *Ibidem*, p. 255.

¹⁵⁴ *Ibidem*.

¹⁵⁵ *Documents diplomatiques français*, 1re série, tom VIII, p. 635 și urm. (Herbette c. Ribot, Berlin, 8 august 1891).

¹⁵⁶ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 213 (Schweinitz c. Caprivi, Petersburg, 5 august 1891), 211–215 (aceiași doc., ca relatare a „întâmplărilor senzaționale” din portul baltic).

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 212 și urm., 214 (aceiași doc., pentru referiri asupra presei ruse și a declarațiilor unor personalități publice din Petersburg), 217 (Schweinitz c. Caprivi, Petersburg, 19 august 1891).

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 218–223 (Schoen, însărcinat cu afaceri, c. Caprivi, Paris, 20 august 1891).

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 216 și urm. (Marschall c. Schweinitz, Berlin, 19 august 1891).

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 217 (Schweinitz c. Caprivi, Petersburg, 8 august 1891).

¹⁶¹ *Documents diplomatiques français*, 1re série, tom VIII, p. 680 (Waddington c. Ribot, Portsmouth, 23 august 1891, despre primirea ofițerilor francezi de regina Victoria și despre telegrama acesteia destinată președintelui Carnot).

¹⁶² *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 215 și urm. (Bülow c. Caprivi, Sinaia, 4 august 1891).

„peninsular” cu Republica Franceză, încât să-i facă pe „centralii germanici” să înalțe considerarea solicitărilor *Consultei* de extindere „spre Mediterana” a clauzelor tratatului Triplicei. La Roma, de altfel, demonstrația franco-rusă „de apropiere” n-a provocat mari emoții sau o reală „îngrijorare”¹⁶³.

Și în privința „reînnoirii tratatelor cu România”, diplomația italiană a vădit „proprii sensibilități”, stând cam la distanță de „presiunile” germano-austro-ungare asupra regelui Carol I și a „cabinetului acestuia”. Printr-o „scrisoare rezervată”, premierul Rudini ținuse să solicite, încă de pe timpul lunii mai 1891, contelui Nigra, ambasador la Viena, „lămuriri” privind „acordul secret” și nu tocmai pretabil „intereselor strategice ale peninsularilor” ce angaja defensiv Austro-Ungaria, Italia și România („*Non un cenno del dove, del come, del perchésia si iniziato e concluso un cosi grave negoziato*”)¹⁶⁴. „Liniștirea” premierului Rudini de „lămurirea” ce i-a furnizat-o Nigra, că Italia nu se angajase direct și explicit, sub incidență de *casus foederis*, ci doar a admis „să se convină între Viena, Roma și București asupra măsurilor de luat” când ar surveni „la Prut” eventualitatea unei „agresiuni ruse”¹⁶⁵, a tăiat și posibilitatea de motivare a atașării *Consultei* demersurilor germano-austro-ungare de „energică persuasiune la curtea regelui Carol I”. Diplomația austro-ungară, cu deosebire, acuzând implicațiile strategice ale „apropierii franco-ruse”, relevate, figurativ, la Viena, și de ambasadorul Republicii a III-a, Decrais („*Toute le monde nous tourne le dos, excepté la Russie*”)¹⁶⁶, ca și „incertitudinea „cooperării militare a României” pentru un eventual „front contra imperiului pravoslavnic”, și-a intensificat „presiunile” spre a-l determina pe regele Carol I să admită „reînnoirea” ori „prelungirea actelor aderării micului său regat la Triplice”¹⁶⁷. Spre a fi mai ascuțite acele „presiuni”, de la Viena s-a făcut „caz” că „partea dublu monarhică” s-a conformat „rugăminții germane” de a căuta, printr-un demers special al contelui Szögyenyi, „șef de direcție” la *Ballplatz*, „să-l convingă” pe noul premier al Ungariei, Gyula Szapáry, să renunțe la „sursa de nemulțumire a României”, venind dinspre aplicarea în Transilvania și Banat a „legii de învățare obligatorie a limbii maghiare și de copiii de grădinițe”¹⁶⁸. Iar ca măcar „gest de bunăvoință”, merit stingerii „nemulțumirii” înalților oficiali de la București, împăratul Franz Joseph s-a arătat dispus „să meargă” în Transilvania, unde „să primească delegația de români ai locului”¹⁶⁹. Și chiar dacă, de la Budapesta, premierul Gyula Szapáry a dat de înțeles că, „în orice aspect privind naționalitățile”, avea să se conformeze „legilor Regatului Ungariei”¹⁷⁰, Kálnoky, la Viena¹⁷¹, și Goluchowski, la București¹⁷², s-au tot

¹⁶³ *Documents diplomatiques français*, 1re série, tom VIII, p. 681 (Montmarin, însărcinat cu afaceri, c. Ribot, Roma, 23 august 1891).

¹⁶⁴ *I Documenti diplomatici italiani*, 2ª serie, vol. XXIV, p. 203 și urm. (Rudini c. Nigra, Roma, 8 mai 1891); *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 288 și urm. (același doc.).

¹⁶⁵ *I Documenti diplomatici italiani*, 2^a serie, vol. XXIV, p. 213 și urm. (Nigra c. Rudini, Viena, 16 mai 1891); *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 289 și urm. (același doc.); v. și *ibidem*, p. 288 și urm. (același c. același, Viena, aceeași dată, alt doc.).

¹⁶⁶ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 215 (Bülow c. Caprivi, Sinaia, 4 august 1891).

¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 163–165 (același c. același, Sinaia, aceeași dată, alt doc.); v., pentru acest al doilea raport al lui Bülow, din 4 august 1891, și *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 273–275.

¹⁶⁸ Teodor Pavel, *op. cit.*, I, p. 240, 243 și urm. (Reuss c. Caprivi, Viena, 14 martie și 23 aprilie 1891), 241 și urm. (Caprivi c. Reuss, Viena, 26 martie 1891).

¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 247 și urm. (Bülow c. Caprivi, București, 6 mai 1891).

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 248 și urm. (Reuss c. Caprivi, Viena, 16 mai 1891).

¹⁷¹ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 163–165 (Bülow c. Caprivi, Sinaia, 4 august 1891, despre „discuții” avute cu Kálnoky, în capitala Austro-Ungariei).

¹⁷² *Ibidem*, p. 165–167 (același c. același, Sinaia, 7 august 1891, despre „discuțiile” avute de ministrul german și de cel austro-ungar cu regele Carol I pe tema „reînnoirii” sau „prelungerii tratatelor de alianță”;

dedat invocării „bunăvoinței împăratului Franz Joseph și a cabinetului său”¹⁷³, spre a inhiba „nemulțumirea părții române privind chestiunea transilvană”, ca „obstacol” în calea „reînnoirii” tratatelor din 30 octombrie 1883. Ministrul austro-ungar de externe, invocând „blocarea de el însuși a legii maghiare a grădinițelor”, dar și „răspunsul moderat al tineretului universitar din Pesta” la *Memoriul* studenților români¹⁷⁴, citat mai sus de aceste rânduri, a ajuns „deplin convins”, cum i s-a părut și lui Bülow, când „s-au văzut” la *Ballplatz*¹⁷⁵, că regelui Carol I nu i-ar mai fi rămas „motivul” să amâne „reînnoirea” tratatelor din 30 octombrie 1883. „Instruit”, de crezut, de la Externele Dublei Monarhii, Goluchowski „a ținut”, spre „nedumerirea colegului său german”, să pună „într-un ton destul de apodictic” („*in ziemlich apodiktischen Tone*”) regelui Carol I problema „dacă el /.../ vrea să se decidă ori pentru prelungirea, ori pentru neprelungirea <tratator>”, ultima variantă însemnând declararea sa contra Austro-Ungariei și a Triplei Alianțe¹⁷⁶. „Nemulțumirea” tăioasă a regelui față de „întâmplarea” de a fi pus să răspundă la „o chestiune de ori-ori” („*Es ist von seiten der Oesterreicher nicht klug /.../ mit dieser Schärfe vor ein solches aut-aut zu stellen*”)¹⁷⁷ i-a dat „de gândit” ministrului german la București că nici „ideea” substituirii formalităților diplomatice ale „reînnoirii tratatelor” printr-o declarație scrisă a suveranului României n-ar fi de considerat, „ca surrogat temporar” („*als Surrogat /.../ für einige Zeit*”)¹⁷⁸.

S-a făcut simțită, în aprecierile „întregii situații” de regele Carol I, necesitatea „unei vizite” a acestuia la Berlin, spre „a se întrevedea și lămuri”, acolo, cu împăratul Wilhelm al II-lea și cancelarul Caprivi. Precum la 1883, când, înainte de a fi demarate efectiv negocierile tratatelor României „cu imperiile centrale”, Carol I făcuse „o vizită” kaiserului de atunci, Wilhelm I, și cancelarului Bismarck, așa și peste opt ani, în 1891, Majestatea Sa Regele României „a înțeles” să repete „gestul de voiajor”, agreeat, desigur, „de cei de la Berlin”. Și de noua dată, regele, în drumu-i spre capitala Germaniei, „a evitat” Viena, fapt anticipat, defel întâmplător, de Kálnoky, sub forma unui regret exprimat de contele ministru și lui Bülow, când recent acesta „se aflase prin Viena”, că suveranul României voia „să se furișeze” pe lângă împăratul Franz Joseph („*der König wolle sich offenbar an dem Kaiser «vorbeidrücken»*”)¹⁷⁹. Surprins de „ținta” politică exclusiv berlineză a „voiajului” lui Carol I s-a arătat și contele Szécsen, căruia, la București, „i-o comunicase, strict confidențial”, același Bülow, după ce însărcinatului cu afaceri al Austro-Ungariei i se dăduse „de înțeles”, de la Externele României, că „suveranul regal a plecat la Veneția”, spre „a o întâlni”, acolo, pe regina Elisabeta¹⁸⁰, mult „întristată” de turnura luată de „afacerea Văcărescu” în consecința reconsiderării de prințul Ferdinand a statutului său de „moștenitor al tronului” ce-i incumba „reținerea de a-și lua consoartă de familie boierească autohtonă”¹⁸¹. De la Palatul Regal se și

Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare, vol. I, p. 275 și urm. (același doc., dar cu indicarea paginilor 163–165, la fel ca pentru raportul lui Bülow datat 4 august 1891, din cuprinsul vol. VII al colecției documentare *Die Grosse Politik*).

¹⁷³ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 163 și urm. (Bülow c. Caprivi, Sinaia, 4 august 1891).

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 164.

¹⁷⁵ *Ibidem*, p. 163.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 165 (același c. același, Sinaia, 7 august 1891).

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 166.

¹⁷⁸ *Ibidem*.

¹⁷⁹ *Ibidem* (același c. același, Sinaia, 4 august 1891).

¹⁸⁰ *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 279 (Szécsen c. Kálnoky, București, 3 septembrie 1891).

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 272 (Goluchowski c. Kálnoky, Sinaia, 19 iulie 1891, despre „scrisoarea prințului Ferdinand de renunțare la Elena Văcărescu”); Sorin Liviu Damean, *op. cit.*, II, p. 199 și urm. (Frank Lascelles

scurseseră deja, „prin București și pe la legațiile străine”, zvonuri despre „apropiata logodnă a prințului Ferdinand cu o prințesă străină /.../, fiica ducelui de Edinburgh”¹⁸². Sub „acoperire” dată și de „chestiunea dinastică”, regele Carol avea „să și facă vizita în Germania”, pe timpul zilelor de 27–29 octombrie 1891. În prima zi menționată, sosind la Potsdam, a fost „întâmpinat” de însuși kaiserul Wilhelm al II-lea („*La gară, mare recepție, gardă de onoare /.../, prinți, generali. Extraordinar de cordial*”)¹⁸³. La „dineul de gală” („*130 de persoane, cancelarul Caprivi, toți miniștrii, generali. Immurile naționale*”)¹⁸⁴, s-a întreținut, „unde s-a putut”, cu împăratul Germaniei („*Cu kaiserul pe balcon, frig, o oră*”)¹⁸⁵. A doua zi „s-a întrevăzut”, la cancelaria Reichului, cu Caprivi („*O oră și un sfert acolo, câteva opinii*”)¹⁸⁶, pentru ca, din nou, „să fie oaspetele împăratului Wilhelm” („*Dineu în cazarmă, kaiserul ține un toast, eu răspund, imnul național românesc... Ora 7½ cu kaiserul la operă, reprezentare de gală /.../, Tannhäuser și Lohengrin /.../. În antract, kaiserul îmi prezintă ambasadorii. Ora 11 se termină. Cu kaiserul /.../ discut despre situație*”)¹⁸⁷. În ultima zi „a vizitei”, s-a bucurat tot de atenția specială a kaiserului, care, după „un *lunch*”, oferit de Cazinoul Regimentului 1 Gardă, l-a condus „la gară” („*Despărțire călduroasă*”)¹⁸⁸. Pe drumu-i „de întoarcere spre țară”, a fost „întâmpinat”, la Breslau, de prințul moștenitor Ferdinand, care fusese la Sigmaringen¹⁸⁹.

Evaluarea semnificațiilor politice ale vizitei suveranului României la Berlin a fost întreprinsă mai ales de exponenți de vârf ai diplomației germane. Pentru „discuțiile” cu regele Carol, consilierul de la Externele Reichului, Kiderlen Waechter, întocmise un memoriu („*die Aufzeichnung*”)¹⁹⁰, din care răzbăteau câteva „idei orientative”; întâi, că „tratatul austro-român”, expirant la 11 noiembrie 1891, nu putea fi „reînnoit” de regele Carol pe timpul „guvernului Florescu”; apoi, că „declarația” regelui conform căreia „el ar respecta în orice condiții prevederile tratatului, chiar și fără să fi existat acesta”, se cuvenea a fi amendată, la Berlin, prin invocarea „obligativității” unui act de alianță, de forță sinalagmatică, pentru „eventualități de război”, încât să fie evitată „căutarea de România a altor prieteni” și lipsită de motiv „întinderea mâinii protectoare a centralilor asupra Bulgariei”; în fine, că Austro-Ungaria, „ajustându-și atitudinea” după cea a Marii Britanii și Italiei „cu privire la Bosfor și Balcani”, era mult interesată și de „alianța României”, când tocmai se făcea simțită, la Viena, dar și la București, impresia produsă de „demonstrația de apropiere franco-rusă de la Kronstadt”. Erau „idei” despre a căror operativitate „s-a convins” Caprivi la „discuțiile” sale cu regele Carol, din 28 octombrie¹⁹¹; după ce „a audiat opinia” suveranului României, că „poziția țării

c. Salisbury, Sinaia, 19 iulie 1891, despre „plecarea” reginei Elisabeta la Veneția), 200 și urm. (Gerard Lowther, însărcinat cu afaceri, Sinaia, 12 august 1891, despre scrisoarea prințului Ferdinand prin care acesta își exprima regretul Carol „regretul în legătură cu incidentul Văcărescu”).

¹⁸² *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 279 (Szécsen c. Kálnoky, Sinaia, 27 iulie 1891).

¹⁸³ Carol I al României, *op. cit.*, vol. II, p. 264.

¹⁸⁴ *Ibidem*.

¹⁸⁵ *Ibidem*.

¹⁸⁶ *Ibidem*, p. 265.

¹⁸⁷ *Ibidem*.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 266.

¹⁸⁹ *Ibidem*.

¹⁹⁰ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 168–170 (Kiderlen-Waechter, *Aufzeichnung*, Berlin, 25 octombrie 1891); *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 280–282 (același doc., în română).

¹⁹¹ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 170 și urm. (Caprivi, *Aufzeichnung*, Berlin, 29 octombrie 1891); *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 282 și urm. (același doc., în română).

sale față de Tripla Alianță /.../ ar rămâne aceeași cu sau fără tratat”, cancelarul a invocat „riscul” la care s-ar expune „micul regat” dacă Rusia, „adjuccându-și Dardanelele”, și-ar asigura, „pe teritoriul lui scos de sub aripa protectoare a actelor de alianță defensivă”, legături militare ori de altă natură; era un „risc mare”, de care se preocupau serios „aliații României”, mai ales Austro-Ungaria, „atât de interesată de Balcani”; rămânea, de aceea, în aprecierile germane, ca România „să se asigure de prietenia Austro-Ungariei”, din partea căreia să poată beneficia „de o rezolvare multumitoare a problemei naționale”, tot și toate „mișcate” de sentimentele ce-l încercau pe regele Carol față de împăratul Franz Joseph. Nu era cazul, în evaluările sintetizate și de ministrul secretar de stat Marschall¹⁹², ca regele Carol „să mai fie supus presiunilor” din partea mai ales a Dublei Monarhii. Soluția optimă, în aceleași evaluări, era ca regele să se mai asigure de „colaboratori intimi” de felul unui Ion Kalinderu, „știutor și el”, atesta Marschall, al „alipirii României la Tripla Alianță”, și să-și desemneze un guvern favorabil „reînnoirii” tratatelor din 1883 și 1888, cu Lascăr Catargiu premier și Al. N. Lahovari titular al Externelor Regatului.

Dificil de admis că regele României a fost realmente mulțumit de „partea politică”, ascunsă de cea „de gală” a „vizitei” sale în Germania. Cu ocazia „unui dîneu”, la Sinaia, unde, printre „invitați” s-au aflat contele Szécsen, de la Legația Austro-Ungariei, și Curtopassi, ministrul Italiei, Carol I s-a arătat – de crezut că înadins spre „auzul” celui dintâi diplomat menționat –, foarte „încântat” despre cum a decurs acea „vizită”, pe al cărei timp „ar fi aflat mai multă înțelegere pentru interesele românești” decât i-o vădise odinioară prințul Bismarck prin „a-l tot sfătui să recurgă <față de eventuale dificultăți provocate politicii externe a Regatului de unii miniștri sau de diverși oratori publici din București> la soluții de forță”¹⁹³. Cuvinte „frumoase” s-ar fi „auzit” de la rege și în privința „primirii sale măgulitoare la Curtea Regală a Italiei”¹⁹⁴, eveniment conectat „călătoriei” suveranului României prin Peninsula, spre a o întâlni pe regina Elisabeta, la Veneția, și „a-i alina durerea” pricinuită ei de „închiderea afacerii Văcărescu”¹⁹⁵. Cum tot „frumos” a cuvântat Carol I și despre „o întâlnire cu Giers”, la Pallanza, de față fiind și regele Italiei, Umberto¹⁹⁶, pentru „discuții /.../ doar în jurul generalităților”, nu și asupra „problemelor speciale ce priveau Orientul”¹⁹⁷. Ceva regret și-a exprimat regele Carol, pe timpul unei „întrevederi” solicitate lui de Goluchowski¹⁹⁸, în legătură cu faptul că, din cauza situației politice interne a României, și-a grăbit „întoarcerea acasă de la Berlin”, fără „a se fi oprit” și la Budapesta, spre a-și prezenta omagiul personal împăratului Franz Joseph. Dincolo de cuvinte, Majestatea Sa Regală își va fi înfrânt mult nemulțumirea despre „înțelesul” pe care l-au dat, în capitala Germaniei, cancelarul Caprivi și ministrul secretar de stat Marschall, „alianței cu imperiile centrale”, anume, ca fiind *de jure et de facto* între România și Austro-Ungaria, Germania, precum și Italia, „doar accedând la ea”, chiar și numai „declarativ”. În plus, tot de la Berlin, i s-a dat „ca temă acasă” să debarce „nesigurul guvern Florescu” și să

¹⁹² *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 171 și urm. (Marschall, *Aufzeichnung*, Berlin, 29 octombrie 1891); *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 284 (același doc., în română).

¹⁹³ *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 285 (Szécsen c. Kálnoky, București, 4 noiembrie 1891).

¹⁹⁴ *Ibidem*.

¹⁹⁵ Carol I al României, *op. cit.*, vol. II, p. 255–257.

¹⁹⁶ *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 302 și urm. (Curtopassi c. Rudini, București, 23 octombrie 1891).

¹⁹⁷ *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 285 (Szécsen c. Kálnoky, București, 4 noiembrie 1891).

¹⁹⁸ *Ibidem*, p. 287 (Goluchowski c. Kálnoky, București, 23 noiembrie 1891).

desemneze un altul, cu Lascăr Catargiu premier și Al. N. Lahovari la Externe¹⁹⁹. Și parcă din preocuparea de a rezolva acea „temă”, imediat ce „s-a întors în țară”, și-a atenționat miniștrii, cum deplin satisfăcut avea să afle Bülow²⁰⁰, asupra „pericolelor rusești”, resimțite „prin Dobrogea” și care făceau necesare „măsuri militare” și, desigur, o politică externă „inspirată”. În numai câteva zile, demisia lui Lascăr Catargiu, „special consiliat”, din postu-i de ministru de interne, avea să provoace „criza guvernamentală”, cu inevitabila demisie prezentată regelui de premierul I. Em. Florescu²⁰¹. Noul guvern, „eminamente conservator”, prezidat de Lascăr Catargiu, cu Al. N. Lahovari la Externe, și care, din ianuarie 1892, avea să-l includă, ca titular la Agricultură, Industrie, Comerț și Domenii, pe „junimistul” P. P. Carp, a răspuns, desigur, atât nevoii de „puternică administrare internă a țării”, cât și „așteptărilor” Vienei și Berlinului²⁰². Acelorași „așteptări” s-a bine pliat și „anunțul”, de la Palatul Regal, prin Ion Kalinderu, că „a fost stabilită logodna prințului Ferdinand cu Maria de Edinburgh”²⁰³.

Spre a fi dată „întregă satisfacție” Vienei, regele României, revenind „spre casă” dintr-o călătorie la Pallanza, necesitată de „starea” reginei Elisabeta²⁰⁴, „s-a oprit” în Budapesta, unde „s-a întâlnit” cu împăratul Franz Joseph („*O oră, discuție politică*”)²⁰⁵ și a ținut „să-i vorbească” premierului maghiar Gyula Szapáry „despre Transilvania”²⁰⁶. Era cu câteva zile înainte de Conferința Partidului Național Român la care „frunzații ardeleni” au decis ca *Memorandumul* să fie „înmânat”, cât mai curând posibil, împăratului Austro-Ungariei²⁰⁷. N-a prea putut fi bună „întâlnirea” de la Budapesta, pentru regele Carol și împăratul Franz Joseph, ca „să se discute” aplicat pe tema „reînnoirii tratatului de alianță”. Când „a revenit” la Viena, suveranul de Habsburg, întreat fiind de ambasadorul german Reuss „dacă i-a pus în vedere regelui României /.../ să reglementeze raporturile sale contractuale /.../ cu puterile Triplicei”, nu a avut de invocat „vreo promisiune fermă” ce să i-o fi făcut, la Budapesta, pe 4 ianuarie 1892, „interlocutorul său regal”, asupra „reînnoirii actelor de alianță defensivă”, ci doar „speranța” aceluia că „noii săi miniștri vor fi determinați” să agreeze „așa ceva”²⁰⁸. „Furios”, din cauza rezultatului modest al „întrevederii suveranului său imperial și regal cu cel al unui mic regal”, în capitala Ungariei, Kálnoky „și-a rezervat”, cum i-a dat, el, clar de reținut aceluiași ambasador Reuss, „dreptul” ca, la o viitoare trecere a lui Carol I prin Viena, „să bată fierul cât e cald” („*das Eisen zu schmieden, solange es noch warm wäre*”)²⁰⁹. S-a admis, între

¹⁹⁹ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 171 și urm. (Marschall, *Aufzeichnung*, Berlin, 29 octombrie 1891); Teodor Pavel, *op. cit.*, I, p. 258 (Caprivi c. Bülow, Berlin, 29 octombrie 1891).

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 172 (Bülow c. Caprivi, Sinaia, 31 octombrie 1891); *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 284 și urm. (același doc., în română). Zvonuri circulau, prin București, și aveau să se intensifice pe timpul anului 1892, despre „un mare complot”, menit „să insurecționeze” Bulgaria și Armenia Occidentală; *Rapoarte diplomatice ruse din România*, p. 273 și urm. (Fonton c. Giers, București, 5/17 iunie 1892).

²⁰¹ *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 290 și urm., 292 (Goluchowski c. Kálnoky, București, 29 noiembrie și 8 decembrie 1891).

²⁰² *Ibidem*, p. 292, 293 și 296 (același c. același, București, 8, 9 și 30 decembrie 1891).

²⁰³ *Ibidem*, p. 289 și urm. (același c. același, București, 29 noiembrie 1891).

²⁰⁴ Carol I al României, *op. cit.*, vol. II, p. 280.

²⁰⁵ *Ibidem*.

²⁰⁶ *Ibidem*.

²⁰⁷ Liviu Maior, *op. cit.*, în loc. cit., p. 539 și urm.

²⁰⁸ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 173 (Reuss c. Caprivi, Viena, 11 ianuarie 1892), 173 și urm., pentru întregul doc.; *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 298 și urm. (același doc., în română).

²⁰⁹ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 173 (doc. cit.).

ministrul austro-ungar și ambasadorul german la Viena, că nu era cazul de intensificare a „presiunilor”, de care se arăta „în stare” până și ministrul P. P. Carp, „asupra regelui României” și că se impunea să fie considerată oportunitatea „reînnoirii actelor de alianță”, fără negocierea vreunui „nou tratat”²¹⁰.

La București, Carol I „și-a exprimat”, desigur, complezent, spre „a auzi” Goluchowski, „recunoștința pentru primirea foarte prietenească de care s-a bucurat”, în Budapesta, „din partea Majestății Sale Imperiale și Regale Apostolice”²¹¹, dar și „îngrijorarea” față de situația internă a Rusiei „amintind de răsturnările de la marea revoluție franceză”, cu riscul unor „răbufniri beligerante” la nivelul politicii externe a „imperiului estic”²¹². Era necesară, de aceea, „puncta” regele, „îmbunătățirea” relațiilor româno-austro-ungare, verificabilă și în legătură cu soluționarea „chestiunii” unui nou arhiepiscop catolic, la București, după decesul „monsieurului Ignatio Paoli”²¹³. Proba „supremă” de verificare a acelei „îmbunătățiri de relații” consta însă în „reînnoirea tratatului austro-ungaro-român”. P. P. Carp deja luase, pe la începutul lunii martie, „inițiativa unor presiuni asupra regelui său”, cum „s-a aflat” și la Viena²¹⁴. Ministrul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor „a insistat” și în „discuții” cu Lascăr Catargiu „asupra reînnoirii tratatului”. Opinia premierului conservator ca, în cazul unui război contra Rusiei, pacea „să nu se încheie fără participarea României”, ceea ce lui P. P. Carp i se părea „de rezolvat”, sub forma „cooptării” Regatului „la tratative”, l-a făcut pe Kálnoky să întrevadă „eventualitatea unui nou tratat de alianță”, a cărui „expirare” să fie „exclusă ori îngreunată”, printr-o stipulare „a prelungirii lui automate”, la fiecare trecere de trei ani, dacă cu unul înainte s-ar evita denunțarea „alianței defensive și secrete” de vreo „parte contractantă a ei”²¹⁵. S-a ținut seama, la Viena, de faptul că regele Carol „prefera” doar „reînnoirea acordurilor secrete”, fără de „nou tratat” austro-ungaro-român, ceea ce impunea „să fie trimis” la București, „conținutul celui vechi”, din 1883, al cărui unic exemplar original era depozitat în Arhivele Externelor de la Viena, doar „instrumentul de ratificare al Regatului României fiind păstrat, într-un seif secret, la Peleş”²¹⁶. „Totul” se cuvenea făcut „cu discreție”, fără chiar „știința” ambasadorului Austro-Ungariei la Berlin, Szögyenyi²¹⁷, sau a miniștrilor români în capitala Germaniei și la Viena, frații Grigore și Emil I. Ghica²¹⁸, încât să fie exclusă până și simpla impresie de „presiuni” asupra regelui Carol ce tocmai „vorbise pentru prima dată”, în 12 martie 1892, cu premierul Lascăr Catargiu și titularul Externelor Regatului, Al. N. Lahovari, „despre tratate”²¹⁹. Orice „discuție” asupra tratatului cu Austro-Ungaria era însă dificilă, în condițiile când problema națională, nu

²¹⁰ *Ibidem*, p. 174.

²¹¹ *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 299 și urm. (Goluchowski c. Kálnoky, București, 9 februarie 1892).

²¹² *Ibidem*.

²¹³ *Ibidem*, p. 302 și urm. (Goluchowski c. Kálnoky, București, 15 februarie 1892).

²¹⁴ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 174 și urm. (Reuss c. Caprivi, Viena, 3 martie 1892), 174–176, pentru întregul doc.; *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 304 și urm. (aceleși doc., în română).

²¹⁵ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 175 (doc. cit.).

²¹⁶ *Ibidem*.

²¹⁷ *Ibidem*.

²¹⁸ *Ibidem*, p. 179 și urm. (Bülow c. Caprivi, București, 8 iunie 1892), 178–180, pentru întregul doc.; *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 312 și urm. (aceleși doc., în română).

²¹⁹ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 176 (Bülow c. Caprivi, București, 20 martie 1892); Carol I al României, *op. cit.*, vol. II, p. 291, pentru menționarea zilei de 12 martie, ca a „discuției” cu L. Catargiu și Al. N. Lahovari.

doar sub „aspectu-i transilvan”, ci privind și Bucovina, dădea motive de inflamare „a jurnalelor” de la București, „hrănite”, unele, cum „credea” Goluchowski, și prin „sugestii ruso-franceze”²²⁰, ministrul „imperial și regal” în capitala României mai și lăsându-se „amăgit” de reacția „antirusă” a lui P. P. Carp, căruia „irredentismul” i se părea „o buruiiană de stârpit fără milă, oriunde ar răsări”²²¹. Cu Rusia, raporturile României păreau să cunoască „un moment” de relaxare, după ce, la gestul lui Carol I „de a dona suma de 100.000 de franci comitetului de urgență constituit, în Petersburg, sub conducerea țareviciului Nicolae” (imperiul de la Răsărit fiind răvășit de „calamități naturale” – n.n.s., G.C.), țarul Alexandru a răspuns „printr-o caldă scrisoare personală”, de natură să facă „uitată tăcerea sa” de la ocazia jubileului de 25 de ani de domnie a „generosului donator”²²².

Deși i s-a scurtat perspectiva, „reînnoirea” tratatului austro-ungaro-român de alianță se vedea confruntată cu dificultăți serioase, venind dinspre „chestiunea transilvană”. Cum „a aflat” și Goluchowski²²³, după ce delegația românilor din Transilvania solicitase, fără succes, în 16/28 mai, la Viena, „cancelariei imperiale”, să i se înlesnească „audiența” la împăratul Franz Joseph, spre „a-i înmâna” *Memorandumul*²²⁴, „doi membri ai ei” au căutat „înțelegere și sprijin” din partea regelui Carol I. Înțelegând „dificultățile” ce le întâmpina diplomația austro-ungară, cea germană s-a implicat ea, mai ales, la București, în problema „reînnoirii alianței cu România”. La „discuții” solicitate cu Bülow²²⁵, Al. N. Lahovari s-a arătat, e drept, dispus să admită „reînnoirea *tel quel* a tratatului secret austro-ungaro-român”. Ministrul român de externe a ridicat și „chestiunea tarifului vamal austro-ungar pentru exportul românesc de cereale”, fără însă „a-l convinge” pe Bülow, care i-a replicat că, sub incidența „alianței defensive”, puteau fi „discutate doar acte de politică externă, nu și de politică economică”; ministrul plenipotențiar german se mai și îndoia de „șansele” de reușită ale „condiției” puse de regele Carol I ca, la caz de război victorios „contra Rusiei”, Austro-Ungaria „să dea” României Bucovina; în privința tratatului austro-ungaro-român, regele s-a arătat „dispus” să admită solicitarea lui Kálnoky „de durată de patru ani a actului secret de alianță”, cu posibilitatea de „reînnoiri *indéfiniment*”, însă premierul Lascăr Catargiu a refuzat să accepte „îndatoriri” mai extinse decât cele „asumate la timpul său de I. C. Brătianu”; ceva „dificultăți” în legătură cu „reînnoirea tratatului austro-ungaro-român” le-a provocat și „ignorarea” de Goluchowski a ministrului italian Curtopassi, reprezentant diplomatic al unei „puteri aderente” la respectivul „act de alianță”; în același timp, „ideea reînnoirii aceluia tratat”, sub formă de „acord de bază austro-ungaro-român”, la care, cum pretindea Bülow, germanii „să fie doar spectatori binevoitori”, a fost categoric respinsă de regele Carol; „doar un tratat cu Austro-Ungaria n-ar fi semnat de niciun român”, știa regele, fiindcă respectivul „act de alianță” ar fi lipsit de valoare „fără aderarea explicită a Germaniei”, pentru eventualități de *casus foederis* („*Wenn es sich um einen lediglich rumänisch-österreichischen Vertrag handelte, würde kein Rumäne denselben unterschreiben...*”)²²⁶.

²²⁰ *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 305 (Goluchowski c. Kálnoky, București, 19 martie 1892).

²²¹ *Ibidem*, p. 306.

²²² *Ibidem*, p. 307 și urm. (același c. același, București, 9 aprilie 1892).

²²³ *Ibidem*, p. 310 (același c. același, București, 1 iunie 1892).

²²⁴ Liviu Maior, *op. cit.*, în loc. cit., p. 540.

²²⁵ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 178–180 (Bülow c. Caprivi, București, 8 iunie 1892); *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 312 și urm. (același doc., în română).

²²⁶ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 179 și urm. (doc. cit.).

N-a fost acceptată „de partea română” redactarea propusă de contele Kálnoky a articolului V al tratatului de alianță, care să preconizeze „o durată” de patru ani a acestuia, cu posibilitatea „prelungirii” pentru încă trei ani²²⁷. Regele Carol și-a exprimat, *proprio motu*, satisfacția că „de partea reînnoirii *tel quel* a acordului secret” a fost „câștigat” premierul Lascăr Catargiu, pe care „suveranul regal”, cum „a aflat” și Bülow, l-ar fi asemuit „răposatului I. C. Brătianu” („*Vous êtes un bon patriote, et dorénavant je vous place dans mon esprit sur la même ligne que le feu Jean Bratiano*”)²²⁸. Ceva „amânare” a mai suportat „reînnoirea tratatului austro-ungaro-român”, spre „mirarea” kaiserului Wilhelm al II-lea („*Geht das nicht früher?*”)²²⁹, din cauza „turneului lung” (30 mai/11 iunie – 6/18 iulie 1892)²³⁰, cu „staționări” la Sigmaringen (12 iunie st.n.: „*Ducesa de Edinburgh cu ambele fiice și cu fiul Alfred. Ferdinand, Maria, foarte atrăgătoare*”)²³¹, Neuwied, Segenhaus, Londra (Miercuri, 17/29 iunie: „*Regina Victoria foarte cordială*”); Joi, 18/30 iunie: „*Lordul Salisbury la mine, discutat trei sferturi de oră despre politică și căsătorie*”)²³², Bruxelles (Miercuri, 24 iunie/6 iulie: „*Ora 2, regele Leopold, ținută de gală /.../, o jumătate de oră, apoi mă ia cu el prin muzee /.../. Seara împreună cu Philipp și Maria*”)²³³ și cu doar „treceți” prin Viena (Duminică, 5/17 iulie: „*Ora 7. Cu trenul de legătură de la Westbahnhof la Staatsbahnhof*”)²³⁴ și Budapesta, întreprins de Carol I pentru stabilirea „condițiilor mariajului prințului moștenitor”. Revenit „acasă”, regele „l-a împuternicit” pe Al. N. Lahovari, printr-un act contrasemnat de L. Catargiu, să subscrie împreună cu contele Goluchowski, la Sinaia, în 25 iulie st.n., tratatul „reînnoit”, dintre Austro-Ungaria și România (Luni, 13/25 iulie 1892: „*Ora 12 venit L. Catargiu și Al. N. Lahovary. Primul <contra>semnează împuternicirea pentru tratat. Lahovary o ia cu el. Ora 4½ <p.m.> venit Lahovary, adică tratatul semnat cu Goluchowski*”)²³⁵. „Satisfăcut” de tratatul „reînnoit”, împăratul Franz Joseph l-a ratificat imediat, în 30 iulie 1892, la Ischl. Gestul asemănător „de partea sa”, Carol I l-a făcut, la Sinaia, în 4 august st.n., același an, unde și când s-a înregistrat și „schimbul de ratificări” privind „actul austro-ungaro-român de alianță defensivă”²³⁶.

Avea să mai treacă ceva timp până când, în noiembrie 1892, să survină și „accesiunea” Germaniei la „reînnoitul” tratat austro-ungaro-român. Din motive asupra cărora am stăruit și mai sus de aceste rânduri, „partea germană” și-a înregistrat, la Externele de pe *Wilhelmstrasse*, „actul” ce o angaja față de tratatul menționat doar ca „o declarație de accesione” („*die Akzessionserklärung*”) la el²³⁷. În fondurile de la

²²⁷ *Ibidem*, p. 177 (Reuss c. Caprivi, Viena, 11 iunie 1892).

²²⁸ *Ibidem*, p. 180 (Bülow c. Caprivi, Sinaia, 15 iunie 1892), 180 și urm., pentru întregul doc.; *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 314 și urm. (același doc., în română).

²²⁹ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 181 (*Randbemerkungen Kaiser Wilhelms II*, la raportul lui Bülow pentru Caprivi, din 15 iunie 1892).

²³⁰ Carol I al României, *op. cit.*, vol. II, p. 307–316.

²³¹ *Ibidem*, p. 307.

²³² *Ibidem*, p. 311 și urm.

²³³ *Ibidem*, p. 313.

²³⁴ *Ibidem*, p. 315.

²³⁵ *Ibidem*, p. 317; v. și *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 181 (Alfons Philipp von Mumm von Schwarzenstein, însărcinat cu afaceri, c. Externele Germaniei, Sinaia, 25 iulie 1892); *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 315 (același doc., în română).

²³⁶ *Les traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie*, tom I, p. 94 (nota ed.).

²³⁷ *Die Grosse Politik*, vol. VII, p. 181–183 (*Deutsche Akzessionserklärung zum österreichisch-romänischen Bündnisvertrag*, 23 noiembrie 1892); *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare*, vol. I, p. 322 și urm. (același doc., în traducere română, cu titlul: *Declarația de accesione a Germaniei la tratatul de alianță român*).

Staatsarchiv, din Viena, A. F. Pribram a depistat, spre a publica, actul austro-ungaro-germano-român, datat 23 noiembrie 1892 și scris, la București, de Goluchowski, Bülow și Lahovari, ca *tratat*²³⁸. De altfel, din chiar cuprinsul „actului de accesie germană”, „reînnoit” și el așa cum fusese întocmit la 1883 și incluzând tratatul austro-ungaro-român, răzvăta caracterul său sinalagmatic, peste condiția unei „declarații”. Germania „lua” față de Austro-Ungaria și România, iar acestea „luau” față de Germania „aceleași angajamente” pentru care toate tustrei „părțile contractante” erau „mutual obligate”, prin stipulațiile tratatului *à deux*, austro-ungaro-român, inserat celui *à trois*, austro-ungaro-germano-român. Și procedurile de ratificare a *tratatului*, nu „declarației”!, de „accesie” a Germaniei au vădit admiterea caracterului sinalagmatic al acestuia; actul *à trois*, „reînnoit”, a fost ratificat de regele Carol I, la București, în 30 noiembrie 1892, pentru ca împărații Franz Joseph, la Viena, și Wilhelm al II-lea, la Berlin, să-l ratifice în aceeași zi, de 5 decembrie, anul menționat; schimbul de ratificări, între Austro-Ungaria și România, s-a petrecut la București, în 13 decembrie 1892, iar peste o zi și tot acolo, între Germania și România, nefiind atestate data și locul unui asemănător „gest diplomatic” implicând Dubla Monarhie și Reichul al II-lea²³⁹. Schimbul de ratificări între cele două „părți contractante” s-a putut face asupra tratatelor de „accesie” a Italiei la cel austro-ungaro-român „de alianță defensivă”. „Reînnoirile” tratatelor austro-ungaro-italian și italo-român de acea „accesie” au fost subscribe, la București, spre finele lunii noiembrie 1892; Pribram a notat, pe baze documentare din arhivele vieneze, zilele de 28 și 30 noiembrie, pentru tratatele „reînnoite” austro-ungaro-italian și, respectiv, italo-român²⁴⁰, subscribe, primul menționat, de Goluchowski și Curtopassi, iar al doilea de Curtopassi și Al. N. Lahovari. Ministrul italian la București a comunicat *Consulței* că tratatul „cu partea română” a fost semnat, de el și de Lahovari, în 28 noiembrie 1892, dată și a tratatului austro-ungaro-italian²⁴¹. Regele Carol I și-a notat, meticolos, tot ziua de 28 noiembrie, anul amintit, ca a subscrierii tratatului italo-român (Sâmbătă 14/26 noiembrie: „*Tratatul cu Italia va fi semnat luni <16/28 noiembrie>*”, apoi rămâne de ratificat²⁴²). „Suveranul” României și-a notat ziua de 30 noiembrie ca fiind aceea când Al. N. Lahovari „i-a adus”, spre ratificare, „tratatele cu Germania și Italia, pe care le-a semnat cu Bülow și Curtopassi”²⁴³.

Dacă în 1888 Italia a semnat întâi, pe 9 mai, acel an, la București, tratatul cu România, iar peste șase zile, la Viena, actul de același gen, între ea și Austro-Ungaria, concomitența „reînnoirilor” din 1892 ale documentelor „accesionii peninsularilor la alianța austro-ungaro-română” trăda ceva schimbări la nivelul „sistemului defensiv central european”, inclusiv pe „componenta aderării la acesta a micului regat de la Gurile Dunării”. În mai 1888, Roma făcuse un serviciu „interesat” Vienei din „accesiea regatului peninsular la tratatul austro-ungaro-român”. Peste mai bine de

²³⁸ *Les traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie*, tom I, p. 97 și urm. (*Traité entre l'Autriche/Hongrie, l'Empire Allemand et la Roumanie, relatif à l'accession de l'Empire Allemand <au traité d'alliance austro-hongrois roumain>*, București, 23 noiembrie 1892); v., pentru titlul de *tratat (Vertrag)* și ediția germană a publicației lui Pribram, *Die politischen Geheimverträge Osterreich-Ungarns*, erster Band, 1920, p. 72.

²³⁹ *Les traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie*, tom I, p. 95 (nota ed.). Un protocol din 19 noiembrie 1883, de la Viena, înregistrase un schimb de ratificări petrecut în mod egal între „cele trei părți semnatare ale actului de accesie a Germaniei la tratatul austro-ungaro-român”; *ibidem*, p. 41 (nota ed.).

²⁴⁰ *Ibidem*.

²⁴¹ *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 325 (Curtopassi c. Benedetto Brin, București, 28 noiembrie 1892).

²⁴² Carol I al României, *op. cit.*, vol. II, p. 340.

²⁴³ *Ibidem*.

patru ani, prin noiembrie 1892, Roma avea să considere cu deosebire momentul „accesiunii germane la acel tratat” și înțelesul ce s-a dat, de la Berlin, unei atare proceduri diplomatice. *Consulta* a și acuzat „ținerea ei” departe de procesul „reînnoirii” tratatului austro-ungaro-român. „Partea italiană” a solicitat, încă de prin 1891, să i se confirme mai ales de cea germană „imutabilitatea” politicii externe a României²⁴⁴. De la Berlin, după „vizita” din 27–29 octombrie, anul menționat, a regelui Carol I „acolo”, s-a sugerat Romei „oportunitatea reînnoirii acordului italo-român”²⁴⁵. Sublinierea aceleiași „oportunități” avea să fie făcută și de Curtopassi, de la București, însă ceva mai târziu, prin iunie–iulie 1892, când ministrul italian în capitala României s-a văzut solicitat de regele Carol I ca, pe bază de „instrucțiuni” dinspre *Consulta*, să angajeze „negocieri speciale” cu Al. N. Lahovari privind „reînnoirea” sus-amintitului „acord”. Același Curtopassi s-a arătat „interesat” de felul cum considera „partea română” actele ei de alianță cu puterile Triplei și nu și-a ascuns „simpatia” față de manifestările publice și comentariile „jurnalelor bucureștene” sus-citate de „chestiunea transilvană”²⁴⁶, văzută, aceasta, de contele Nigra, de la Viena, „critic”, cam pe „placul habsburgic”²⁴⁷. Însă nu „cuvântul” ministrului Curtopassi, ci cel al contelui ambasador Nigra avea să conteze decisiv în a determina *Consulta* să admită „oportunitatea reînnoirii acordului secret italo-român”²⁴⁸. Contele Nigra, în capitala Austro-Ungariei, prin „consens” cu Kálnoky²⁴⁹ și nu din impuls primit de la Berlin, cum ar fi dorit Carol I²⁵⁰, a dat coordonatele „reînnoirii actelor de accesie” a Italiei la tratatul austro-ungaro-român. La București, sentimentele față de acea „reînnoire” au fost încălzite și de rolul Italiei în reprezentarea Vechiului Regat pe timpul conflictului diplomatic al acestuia cu Grecia, provocat de „afacerea” supusului elen Constantin Zappa, executor testamentar al vărului său Evanghelie Zappa, ce-și lăsase moștenirea compusă mai ales din „imobilele rurale” de prin România unei „societăți ateniene”²⁵¹. Pe fond de „bune sentimente”, în 28 noiembrie, „reînnoirea accesiei italiene” la tratatul austro-ungaro-român s-a făcut, la București, prin două acte concomitente. Ministrul italian în capitala României a considerat ambele acele acte ca *tratate*²⁵². Ministrul italian de externe, Brin, a apreciat cele două documente ca „acte de accesie a Italiei la reînnoitul tratat austro-ungaro-român”²⁵³. Ratificarea tratatului austro-ungaro-italian a fost subscrisă de împăratul Franz Joseph, la Viena, în 15 decembrie 1892, și de regele Umberto, la Roma, peste trei zile. Schimbul austro-ungaro-italian de ratificări s-a înregistrat la Viena, în 24 decembrie, anul

²⁴⁴ *I Documenti diplomatici italiani*, 2^a serie, vol. XXIV, p. 381 (Rudini c. însărcinatul italian cu afaceri la Berlin, Emanuele Beccaria, Roma, 3 octombrie 1891); *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 301 (același doc.).

²⁴⁵ *I Documenti diplomatici italiani*, 2^a serie, vol. XXIV, p. 492 și urm. (Launay c. Rudini, Berlin, 4 ianuarie 1892); *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 309 și urm. (același doc.).

²⁴⁶ *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 314–316 (Curtopassi c. Brin, București, 24 iulie 1892).

²⁴⁷ *Ibidem*, p. 318 (Nigra c. Brin, Viena, 5 august 1892).

²⁴⁸ *I Documenti diplomatici italiani*, 2^a serie, vol. XXIV, p. 46–48 (Nigra c. Brin, Viena, 29 iulie 1892); *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 316–318 (același doc.).

²⁴⁹ *I Documenti diplomatici italiani*, 2^a serie, vol. XXIV, p. 132 (același c. același, Viena, 9 noiembrie 1892); *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 324 (același doc.).

²⁵⁰ *I Documenti diplomatici italiani*, 2^a serie, vol. XXIV, p. 106 și urm. (Curtopassi c. Brin, București, 24 septembrie 1892); *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 318 și urm. (același doc.).

²⁵¹ *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 319 și urm. (Alessandro Fé d’Ostiani, ministrul italian la Atena, c. Brin, 17 octombrie 1892), 322 (Brin c. Fé, Roma, 22 octombrie 1892); referitor la „afacere”, v. și Constantin N. Velichi, *Les relations roumano-grecques pendant la période 1879–1911*, în *RESEE*, VII, 3, 1969, p. 522–528.

²⁵² *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 325 (Curtopassi c. Brin, București, 28 noiembrie).

²⁵³ *I Documenti diplomatici italiani*, 2^a serie, vol. XXIV, p. 157 (Brin c. Nigra, 18 decembrie 1892).

menționat²⁵⁴. În 29 decembrie, același an, la București, s-a efectuat schimbul italo-român de ratificări²⁵⁵. Cam așa s-a făcut prima „reînnoire” a tratatelor României cu puterile Triplei Alianțe.

THE RENEWAL, IN 1892, OF THE ROMANIA'S TREATIES
WITH THE POWERS OF THE TRIPLE ALLIANCE – IN TERMS OF REALPOLITIK,
AND IN THE STATESMEN'S HONOUR CODE
(Summary)

Keywords: defensive and secret alliance, the renewal of Treaties, the accession to a Treaty of alliance.

In the year 1883, the 30th of October, were signed, at Vienna, two Treaties of secret alliance, the one between Austro-Hungary and Romania, and the other among those two named States and Germany. The later was an act of the Germany's accession at the Austro-Hungaro-Romanian alliance. The King Charles I of Romania and his Prime-Minister I. C. Brătianu insisted, in 1883, that the alliance to be considered as one *à trois*, and Bismarck seemed, at that moment, to agree such point of view. After five years, when the both treaties of 1883 were tacitly prolonged, Bismarck, personally, revealed the quality of Germany as of an acceding part at the Austro-Hungaro-Romanian alliance, and not as of a primarily signatory or sinalagmatically engaged partner of the same alliance. And as an acceding part of the Austro-Hungaro-Romanian alliance became Italy, in 1888. The Bismarck's defectuous point of view, from 1887–1888, was officially pronounced by the German Cabinet, especially by the Chancellor Caprivi, in the year of 1892, when the all Treaties involving Romania were renewed. The secret negotiations, basically those between Bucharest and Berlin, for the renewal of the Treaties, in 1892, happened to be inevitably very strained, with consequences for long term.

²⁵⁴ *Les traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie*, tom I, p. 95 (nota ed.); v. și *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 326 (Nigra c. Brin, Viena, 24 decembrie 1892).

²⁵⁵ *35 anni di relazioni italo-romene*, p. 326 (Curtopassi c. Brin, București, 30 decembrie 1892).